

UDK
904.72](210.7 Veliki Brijun)
UDC

ANTIČKI OBJEKTI U UVALI DOBRIKA NA OTOKU VELIKI BRIJUN

Anton VITASOVIĆ

Stručni rad

Anton VITASOVIĆ
Javna ustanova Nacionalni park Brijuni
Odjel kulturno-povijesne baštine
Brijuni, HR

Primljeno: 15.09.2004.
Odobreno: 21.06.2007.

U ovom radu obrađen je antički sloj lokaliteta "Bizantinski kastrum". Iz tri do petnaest arhitektura jedne iznad druge izlučeni su antički objekti i sadržaji. Dokumentacijski i tlocrtno obrađeni su ostaci vile iz vremena Rimske Republike, vila iz Carskog perioda s pratećim objektima i dogradnja nekoliko prostora u i do sjevernog trakta vile krajem II. ili početkom III. st. n. Kr. Materijalni nalazi govore o gospodarskim, društvenim i kulturnim dometima Rima od II. st. pr. Kr. do V. st. n. Kr. u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun.

KLJUČNE RIJEČI: *Uvala Dobrika, najstarija rimska vila, vila, gospodarski trakt, prerada grožđa, podrumski prostor, peristil, vrenje, ligatura*

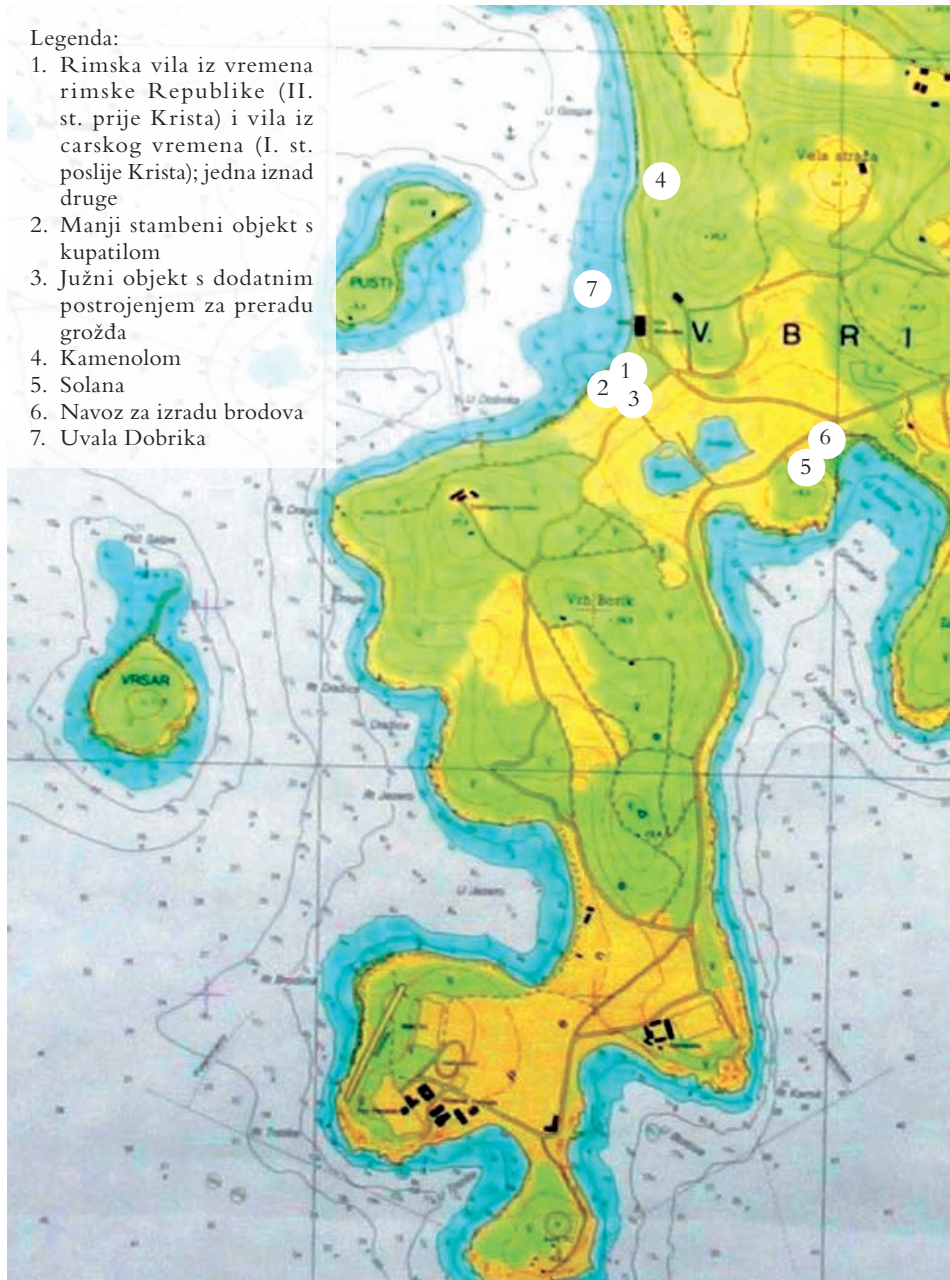
Životne i duhovne potrebe Rimljana, njihova dostignuća i dominacijske vrijednosti na otočju Brijuni, uz raskošni ladanjski dvorac na tri terase u uvali Verige, prezentira još sedam gospodarskih vila i nekoliko manjih zdanja. Ovako veliki broj rimskih objekata na površini nešto većoj od 14 centurija govori o izuzetnom području i gustoj naseljenosti otočja u vrijeme antike. Prostorno gledano, na otočju Brijuni antičkih objekata ima više nego što je navedeno jer iz kompleksa Verige nije izdvojena primarna gospodarska vila, objekt u podnožju

i vodovodna postrojenja na brdu Gradina, a u uvali Dobrika tri su vile i manja zgrada s kupaonicom koje su radi grupiranosti i preklapanja svrstane u jedan objekt. Razvojni procesi antičkog života na otoku Veliki Brijun počinju u vrijeme Rimske Republike u gospodarskom objektu u uvali Dobrika, a svoje najveće domete i ekspanziju doživljavaju u carskom periodu, točnije u I. st. n. Kr. Lokacija prvog rimskog objekta na Brijunima udovoljava potrebama sigurnosti života koje upotpunjuju prirodne i potencijalne mogućnosti. Ti prirodni resursi u vrijeme antičkog mira potiču izgradnju novih objekata, a kasnije i njihovu nadgradnju. Iz ovoga burnog i dugoga životnog obitavališta tematski ćemo obraditi antičke objekte i arhitekturu u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun kao zasebnu cjelinu nad kojom se kasnije razvija vojna utvrda koja tijekom vremena postaje naselje.

Pozicija, mogućnosti i društvene prilike

Pitomu i dugu obalnu liniju uvale Dobrika (Madona) na zapadnoj obali otoka Veliki Brijun (sl. 1), od valova nošenih južnim i zapadnim vjetrovima štiti otok Madona kojem se na pučini u širokoj lepezi pridružuju otok Medvedica, Vanga, Grunj, Galija, Supin, Supinić, Okrugljak i Gaza. Sigurnost boravka i života stanovništvu otoka, osim izdvojenosti, daje Fažanski kanal koji razdvaja brijunsko otočje od istarskog kopna. Ti sigurnosni elementi imaju presudan značaj za razvoj otočja do poznatog rimskog mira, koji italском području i važnijim provincijama osigurava mir, a samim time razvoj i blagostanje. Zahvaljujući prirodnim mogućnostima i Augustovom miru, Brijunsko otočje graditeljski i privredno doživljava svoj najveći procvat koji korisnici i vlasnici otočja kasnije nikada nisu ostvarili. Nadohvat ruke je plodna zemlja crvenica, pašnjaci, šume, životinje, kvalitetan kamen, sol i morsko bogatstvo, za ono vrijeme pravi "Eldorado". I upravo su ti atributi i izbor uvale Verige za gradnju ljetnikovca osnovni preduvjeti za munjevit i brz procvat.

Dugo stvarana predodžba o jednom posjedniku, odnosno vlasniku otočja Brijuni u antici, novim saznanjima ruši se kao kula od karata koje svojim padom globalno povlače poznatu sliku života Rimljana, hijerarhijske i društvene odnose bez zadiranja u kultne vrijednosti. Naime, na području otočja Brijuni uz ladanjski antički dvorac na tri terase nalazi se još sedam gospodarskih objekata (*villae rusticae*) prosječnih dimenzija 50 x 60 m u kojima se privredni i društveni procesi odvijaju istovremeno. Vila u podnožju brežuljka Gradina i kompleks vodovoda na njemu mogu se smatrati dislociranim objektima vlasnika posjeda ladanjske vile u uvali Verige. Preostalih šest vila rustika proizvodnim procesima, rasteretom i veličinom

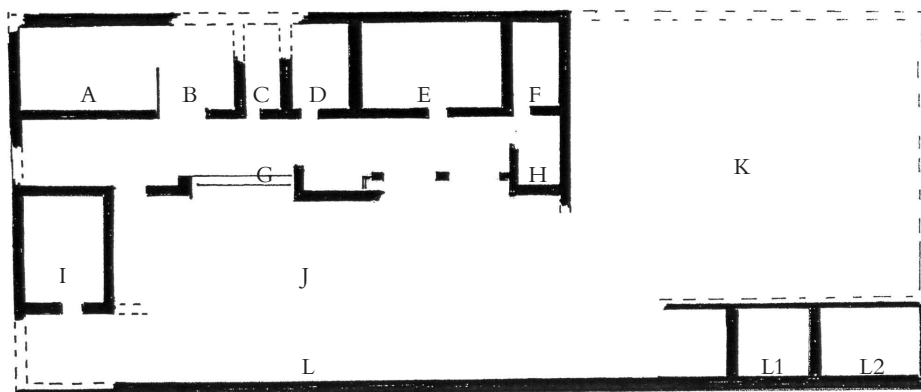

Sl. 1 Karta jugozapadnog područja otoka veliki Brač

zadovoljavaju antičke norme i svjedoče o šest imanja, odnosno vlasnika. Prema klasifikaciji i mogućim prirodnim i funkcionalnim rasteretima, posjed na otoku Vanga i posjed oko vile rustike u povrtnjaku na otoku Veliki Brijun spadaju u manje rimske posjede veličine do 80 jugera (20,40 ha). U srednje posjede spadaju imanja kojima su gospodarsko i stambeno središte; vile rustike na otoku Mali Brijun cca 401 juger, vila rustika na Kolcima s cca 475 jugera na otoku Veliki Brijun i posjed vile rustike u centru današnjeg naselja Brijuni cca 300 jugera. Velike posjede čine imanja u uvali Dobrika – cca 740 jugera i posjed vlasnika ladanjske vile u uvali Verige površine cca 600 jugera. Prema navedenom, da bi se pokrilo 736 ha površine otočja Brijuni nedostaje 208 jugera koju čine površine otoka arhipelaga bez rimskih objekata. Jednostavnije, preostalih 11 otoka imaju površinu 208 jugera (52,4 ha), a dodavanjem njihovih površina najbližim imanjima nastale vrijednosti ne remete klasifikaciju posjeda na otočju Brijuni.

Uz navedeno, o većem broju vlasnika svjedoče gospodarski objekti i njihovi proizvodni procesi. Postrojenja za preradu grožđa nalaze se u vili u uvali Verige i tisuću metara dalje u uvali Dobrika, isto se odnosi na uljaru na brežuljku Kolci i postrojenja u uvali Dobrika. Zbog blizine identična – istosvojstvena postrojenja sama po sebi isključuju vlasništvo jedne osobe ili rad za jednog gospodara ili carski posjed. Kada je riječ o carskom posjedu onda su objekti i prostori, izuzev postrojenja, skromnijeg obima. U pravilu, proizvodni i stambeni objekt na imanju skromnijeg je karaktera jer uz proces proizvodnje udovoljava potrebama upravitelja ili nadglednika (*Villicus*), njegove obitelji te manje važne, skoro nepriznate potrebe robova. Drugi vid upravljanja carskim posjedom je zakup u kojem kolon kao nositelj zakupa za rad prvenstveno koristi članove porodice i rodbinu, a mali je broj kolona koji si je mogao priuštiti vlastite robove ili uzeti najamnu radnu snagu. Svi ti elementi kod dislociranih carskih posjeda pokazuju sklopove objekata i sadržaje nižeg standarda koje u lijepo izgrađenim i opremljenim vilama rustikama na otočju Brijuni ne prepoznajemo. Solidna gradnja i prestižno izgrađeni stambeno-gospodarski objekti s elementima centralnoga grijanja, kupaonicom i drugim sadržajima govore o posjedniku koji tijekom čitave godine boravi na posjedu, te osobno ili uz pomoć upravitelja upravlja imanjem. Postrojenja i sadržaji unutar vila pokazuju specijaliziranu i usmjerenu proizvodnju bilo da se radi o proizvodnji vina, ulja, soli, garuma ili nekih drugih proizvoda. Samo stariji objekti i kasnije nadgradnje upućuju na nesigurnost tržišta i multikulturalnu proizvodnju. Prema starim zapisima, ovisno o području prikazane su upute i preporuke koje govore koliko imanje treba imati jugera vinograda, maslinika, oranica, okućnice, šuma, pašnjaka, stoke

i izvršitelja. Broj osoba i porodica koje su mogle živjeti od jednog imanja ovisi o njegovoj veličini, o podneblju, prirodnim resursima, klimatskim prilikama te komunikativnim vezama s bližim i daljnjim središtima. Očitavanjem specifičnosti gospodarskih posjeda na Brijunima i uklapanjem srednje prezentiranih vrijednosti dobivenih prema gospodarstvima, dolazimo do zaključka da su proizvođači šest gospodarskih vila, ladanjske vile u uvali Verige i nekoliko postrojenja, vodovod, solana, škver i ino mogli uzdržavati 461 osobu, odnosno 131 obitelji. Navedeni broj osoba temeljen je na osnovi prosjeka naseljenosti agera kolonije Pola, koji govori da na tri centurije živi 105 stanovnika ili 30 obitelji¹. Neravnomjernost naseljenosti agera kolonije Pola daje mogućnost korištenja kombinirane metode koja govori o 541 osobi, odnosno 154 obitelji. Ovaj drugi pristup, privredne potencijale na imanjima u uvali Dobrika i Verige vrednuje vrijednostima iznad prosjeka agera kolonije Pola radi stvarnih proizvodnih potencijala koji uz proizvodnju vina u sebi kriju solanu, škver i kamenolom za posjed u uvali Dobrika te vodovod i fuloniku za ladanjski dvorac na tri terase u zaljevu Verige.

SI. 2 Tlocrt rimske vile iz vremena rimske Republike (između 129. i 79. g. pr. Kr)

Legenda:

E - kuhinja, G - hodnik, J - dvorište, K - prostor postrojenja,
H - prostorija s kamenim podom, D - prostor sa sačuvanom žbukom

¹ Matijašić, R. *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium*, 1988. 94.

Najstarija rimska vila na otočju Brijuni

Najstarija rimska vila u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun po Š. Mlaku² nastala je između 129. – 79. g. pr. Kr. Smještena je tik uz morsku obalu i ima dimenzije 53,10 x 21,40 m (sl. 2). Prema otkrivenim građevinskim elementima maksimalnu zaključnicu čine zidovi otkriveni u najdubljim slojevima preko kojih prelaze temelji zidova vile iz I. st. pr. Kr. Terenska situacija pokazuje da su južni i zapadni zid najstarijeg objekta iskorišteni kao dio temelja zida koji zatvara zapadnu i južnu fasadu vile, koja je nad ostacima najstarije vile izgrađena u I. st. n. Kr. Ti elementi i neistraženost dijela područja uz more i unutar zida objekta sami po sebi nameću pitanje:

Izlazi li objekt najstarije vile iz gabarita otkrivenih zidova te koji je izgled i veličina objekta?

Iz situacije na terenu vidljivo je da je dio vile ostao neistražen radi očuvanja sklopa nekoliko preša za preradu grožđa i maslina iz IX./ X. st. te negativnog odnosa nivoa poda i razine mora u trenutku kada je razina mora iznad srednje opcije. Naime, u tim prilikama more pokriva istraženo područje. Neistraženi dio unutar gabarita objekta i neistraženi dio uz more izvan objekta ključ su kompletiranja rastereta prostorija najstarijeg rimskog objekta na Brijunima. Na malom prostoru gdje more dotiče objekt, izvan zidina nije otkriven niti jedan trag zida. Sama ta činjenica bez ostalih elemenata bila bi dovoljna da se zaključi zapadna granica protezanja objekta. No nekoliko istraženih prostorija 1,10 m ispod razine mora i poznato abrazijsko djelovanje na priobalje do ispod temelja rimskih objekata tjera nas, kada je u pitanju zapadna zaključnica najstarijeg rimskog objekta, na krajnji oprez glede kompozicije rastereta koja upućuje na mogućnost širenja objekta u pravcu mora. S obzirom na neistraženost i zatrpanost tog područja, kao i uvijek, postojanje materijalnih ostataka najprije će otkriti abrazijsko djelovanje mora.

Hodne površine sjevernog dijela vile nalaze se 2,25 m ispod poda peristila vile iz I. st. n. Kr. i protežu na čitavoj površini do cisterne. Ta visinska razlika u odnosu na preostali, izdignuti dio vile navodi na dva moguća rješenja. Prvo da je objekt građen na dvije različite visinske osnove koju podupiru zidovi oko prostora K i L (sl. 2) s mogućnošću protezanja u more. Drugu opciju čini najniža razina koja se od sjevera proteže do cisterne iz I. st. n. Kr, naslanja na južni zid, produžava prema zapadu i zatvara istovisinske podne nivelete objekta.

² Mlaka Š., Dnevnik rada i izvještaji

Obje opcije površinski udovoljavaju stambenim i privrednim potrebama koje se temelje na prirodnim potencijalima i materijalnim nalazima vezanim za vinarstvo, maslinarstvo, zemljoradnju, stočarstvo i ribarstvo.

Objekt, arhitektura i sadržaji

Objekt i arhitekturu čine kameni zidovi, nekoliko ognjišta, podovi i rasteretni stupovi. Kameni zidovi zidani su zemljanom smjesom i ožbukani malternim mortom uz finu obradu završnih slojeva na oba lica. Ta je obrada i danas vidljiva u prostorijama B, C i D (sl. 2), dok su u ostalim prostorijama malterni ulomci ili “plahte” nađeni kao fragmenti odvojeni od zidnih stijena. Najinteresantnija je, svakako, prostorija E (sl. 2) zbog zemljanog poda i dva kamenom ograđena ognjišta na sredini prostorije koji su međusobno udaljeni 2 m. Oblik ognjišta i njihovo zaključivanje s vertikalno usađenim kamenim pločama u visini podne konstrukcije pokazuje da navedeni prostor nije imao dimnjak. Broj ognjišta osim

Sl. 3 Pogled na istočni trakt rimske vile iz vremena rimske Republike (između 129. i 79. g. pr. Kr.)

izvorišta topline upućuje na prostor u kojemu se priprema hrana većem broju korisnika. Uz navedena vatrišta neposredno uz stup atrija (prostor G) nalazi se još jedno ložište koje svojim položajem, između zida i nosivog stupa, upućuje na mogućnost dimovoda. Desno od dugačkog prostora G nalaze se prostorije A, B, C, D, E, i F (sl. 2 i sl. 3) opremljene podom od nabijene zemlje na istoj visini. Dva ognjišta u prostoriji E sastavni su i neotuđivi dio prostora kuhinje i jedini su sigurni elementi determinacije prostora. U tom kraku objekta zbog sačuvanosti malterne žbuke na zidovima, treba izdvojiti prostoriju D. Na kraju hodnika G je prostorija H s podom od kamenih ploča i vratima širine 0,80 koja vode u prostoriju F koja, kao i ostale prostorije toga niza, ima zemljani pod. Hodnik G s tri elegantna, pravokutno zidana rasteretna stupa i prolazima desno od njega, komunikacijski je i vizualno povezan sa sadržajima organiziranim u pravcu mora. Malo manju širinu ima lijevi otvor čiju liniju zatvara nekoliko kamenih blokova koji ravnom linijom odvajaju hodnik od prostorija prema moru. Odvojnica – stepenica, zaključnica malo ispuštena zidanom konstrukcijom i kolonada od triju stupova u liniji odvojnice odvajaju hodnik G od prostora J. Navedeni elementi pokazuju da najveći dio prostora G pripada natkrivenoj lođi kojoj arhitektonsku draž daju kombinacija širokog prolaza, zid i tri stupa u nizu. Sasvim je logično da je prostor J atrij, odnosno nenatkriveni prostor unutar objekta.

Prostor L uvjetno možemo prihvatiti kao niz prostorija. Ispred prostorije I i L1, kao i u prostoru L1 i L2 registrirana razine podnih površina odgovara razini podova svih prostorija u objektu izuzev prostora K. Iz priloženog je tlocrta (sl. 2) vidljivo da je najveći dio prostora L ostao neistražen, a arhitektura na katu višem prostoru K glede više nivelete podova vile nestala je tijekom izgradnje vile iz I. st. n. Kr. Iako imamo potpunu devastaciju materijalnih ostataka na prostoru K najstarije vile, on visinski odgovara prostoru s postrojenjima te je lociranje tih sadržaja neupitno. Upitno je samo jesu li to bila postrojenja za preradu grožđa, maslina ili kombinirano, jer materijalni nalazi unutar vile ukazuju na obje proizvodnje.

Istraživanje

Iz odnosa konfiguracije terena prije istraživanja i razine nalaza materijalnih ostataka vidljivo je da su materijalni ostaci najstarije vile u prosjeku bili zatrpani 3 – 4 m materijalom i kasnijim dogradnjama. Iz tog sklopa, prostorija I kao i prostor ispred nje (sl. 2), istraženi su sondažno 1,10 m ispod površine mora. Spuštanje na tu dubinu zahtijevalo je izuzetan odnos i senzibilnost za očuvanje, registraciju i dokumentaciju mlađih arhitektura i objekata, poglavito onih dijelova koji su se

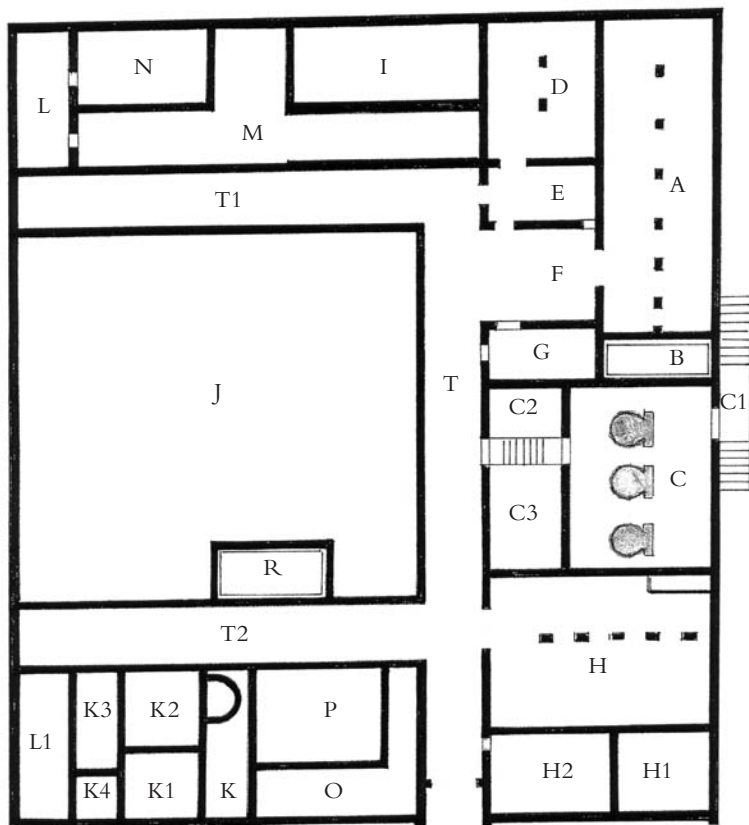
morali demontirati radi dubine istraživanja. Zbog srednje razine mora i visoko otkrivenog sklopa od dvaju postrojenja za preradu grožđa i jednog za preradu maslina, najveći dio prostora L kao i dio prostora J (sl. 2) nije istražen. Bilo bi neodgovorno pomaknuti otkrivene elemente proizvodnih linija (postolje košarepreše, konstrukcije učvršćivača vitla, mlin i korita za istjecanje mošta ili ulja) i arhitekturu oko njih radi dobivanja dijelova arhitekture koja je na tom prostoru ispod razine mora³. Dvorišni prostor J pokazuje da je za vrijeme izgradnje vile u I. st. n. Kr. bio veoma malo zatrpan iako je objekt bio razoren, što potvrđuje sloj paljenja nad zidom koji dijeli prostor L1 i L2. U izgradnji nove vile njega su počeli zatrpavati sa sitnim morskim ovalućem što je iziskivalo puno materijala i usporavalo rad, te je radi kvalitete i ubrzanja na njega postavljen deblji sloj većeg kamenja. Na njega je radi drenaže, kao tampon, postavljen sloj morskog ovaluća koji pokriva zemljani nanos, odnosno završni sloj dvorišta novo izgrađene vile.

U prostoru K, nivelete podova stambenih prostorija i komunikativni prilazi nove vile iz I. st. n. Kr. (osim zaključnog zida) u potpunosti uništavaju elemente arhitekture najstarije vile. Naime, taj je prostor imao podnu površinu na višoj koti od drugih sadržaja te stoga radi niže nivelete podnih površina nove vile doživio devastaciju do ispod pete temelja prijašnje arhitekture. Saznanje da je objekt u građanskom ratu doživio rušenje potvrđuje široki sloj s tragovima vatre⁴. Istraživanje i materijalni ostaci pokazuju da je za gradnju nove vile dio starog objekta uništen, dio objekta zatrpan, a prostori ispred i iza prostorije I (sl. 2), uključujući i dio prostorije A kao i prostor L1 i L2, iskorišteni kao suterenski prostori nove vile. U tim blatnjavim slojevima⁵ otkriveni pokretni materijalni ostaci ukazuju na postojanje ribarske mreže i korištenje ribe i školjaka u ishrani. Na području prostorije B i ispred nje nađeni su brojni ulomci poklopaca dolija od kojih nekoliko ima masivne ručke. Oni, uz dijelove dolija, ukazuju na preradu grožđa i spremanje vina, a deblji sloj koštica maslina otkrivenih na podu prostorije I upućuje i na preradu maslina. S obzirom na slojevitost i dubinu istraživanja koje je vođeno po sektorima, istraživanje nad ovom vilom i u ovoj vili trajalo je nekoliko godina. S druge strane ostaci arhitekture, veći i sitniji materijalni nalazi, upućuju na potrebe i život Rimljana na Brijunima u II. i I. st. pr. Krista.

³ Zbog sklopa preša i postrojenja za preradu grožđa (dva kompleta) i maslina (jedan komplet) iz IX./X. st. prostor ispod postrojenja nije istražen. Osim navedenih elemenata u prilog neotkrivanju rimske arhitekture govori plima koja i u najblažem obliku morem pokriva podne, odnosno hodne površine vile.

⁴ U prostoru do postrojenja L1 i L2 (sl. 2) preko srušenih zidova proteže 0,40 m visok sloj paljevine

⁵ Istraživanjem ispod razine mora iskopani materijal poprima oblik i svojstva blata, a mjesto iskopa postaje neprozirna i prljava kaljuža.

Legenda:

A - podrum, B - prostorija za vrenje mošta, C - prostori za dopremu i preradu grožđa, H - staja i prostor za boravak ljudi koji se bave stokom, I, M, N, L, L1 - prostor u suterenu, T, T1, T2 - peristil, J - atrij, R - rezervoar za vodu, P, O - spavaonice, K - kupatilo, K1, K2 - kuhinja, K3, K4 - prostori ložišta i popratnih sadržaja, D - skladište, E, F, G - predprostor i prostori uz podrum

Sl. 4 Tlocrt rimske vile iz početka I. st. n. Kr.

Vila rustika iz prve polovice I st. n. Kr. – sadržaji i nadgradnje

Prirodni potencijali i maritimna povezanost u antici, kao i u ranom i srednjem vijeku, čine područje uvale Dobrika ekskluzivnim i motornim pokretačem života na otočju Brijuni. Dostignuti dometi, ekskluzivnost, privredna moć, javne i duhovne vrijednosti svekolikog života otočja Brijuni ranog i srednjeg vijeka svoje izvorište crpe iz sadržaja i funkcije koje je objedinio vlasnik posjeda rimske vile iz

I. st. n. Kr. u uvali Dobrika. Iz toga razloga veličina vile, njezini sadržaji i dogradnje nisu prikaz vrijednosti vlasnika imanja kroz nekoliko stoljeća, već rimskog društva u cjelini. Dok su korisnici stare vile preživljavali koristeći razne privredne procese novi se vlasnik specijalizira za uzgoj vinove loze i proizvodnju vina u središnjoj vili kojoj dodaje nekoliko objekata koji postaju prostori za proizvodnju brodova, soli i vađenje kamena. Rasteret rimskih objekata iz I. st. n. Kr. na Brijunima i konfiguracija tla pokazuju da je vlasnik vile u uvali Dobrika posjedovao oko 740 jugera, ne računajući otok Madonu i Medvedicu koji svojim položajem u prostoru mogu biti samo sastavnim dijelom imanja. Površina tih otoka je 12 ha, 11 ari i 58 m², u rimskim mjerama 48 jugera, što s obzirom na pripadnost zaključuje posjed vlasnika rimske vile u uvali Dobrika na cca 788 jugera, odnosno 198,5 hektara.

Arhitektura i materijalni ostaci na terenu

Nad ostacima najstarije rimske vile na Brijunima i šire prema istoku i sjeveru protežu se ostaci rimske vile iz I. st. n. Kr., dimenzija 59,7 x 51m ukupne površine 2.994 m² (sl. 4, sl. 5 A, B i C). Središnje dvorište J (sl. 4) površine 732 m² zatvara s tri strane peristilna lođa povezana s gospodarskim i stambenim sadržajima. Četvrtu

Sl. 5a Istočni dio rimske vile iz početka I. st. n. Kr. u trenutku istraživanja njezinog okoliša

Sl. 5b Pogled na zapadni dio rimske vile iz početka I. st. n. Kr.

Sl. 5c Pogled na rimsku vilu do bedema Kastruma

stranu čini niz stupova koji komunikativno i vizualno odvajaju, odnosno spajaju korisnika vile s morem i zalaskom sunca.

Osim sjeverne fasade, sve ostale već u osnovnom tlocrtu pokazuju raznolikost oblika i sadržaja. Rasteret južnoj fasadi, osim uvučenog i suženog glavnog ulaza, daju četiri 0,60 m dugačke lezenaste istake (ante) koje izlaze i dekorativno zaključuju zidno tkivo na krajevima fasade i uz glavni ulaz. Istočnu fasadu, osim visinskih rastereta (različite visine krovišta), upotpunjuje dvostruko stepenište s vratima koja vode u postrojenje za preradu grožđa. Najatraktivnija je, svakako, zapadna fasada koju lijevo i desno do visine dvorišta čini kameni rasteret zaključen kosinama krovišta na dvije vode. Spoj navedenih konstrukcija objedinjuje niz od sedam stupova povezanih gredama, koji čine središnji dio fasade, odnosno pokrivaju širinu dvorišta. Kvaliteta i estetska vrijednost navedenih fasada produkt su obrade kamena zidaka i načina njihovog polaganja u zidno tkivo. Upravo zahvaljujući tim elementima i kvaliteti kamena, fasade vile u zaljevu Dobrika nije bilo potrebno zaštititi ili ispravljati malterom. Ti elementi, uz poznatu kvalitetu brijunskog kamena, svjedoče o dobrim klesarima, zidarima i dugim zanatlijama.

Glavni ulaz u vilu nalazi se gotovo na sredini južne fasade, a u objekt je uvučen 2 m. Vratno postrojenje čini 0,60 m duga, lijeva i desna špaleta koje zatvaraju 2,90 m široki vratni građevinski otvor čija je širina sasvim dovoljna za nesmetan prolaz ljudi, kara i stoke. Iza vratiju nalazi se 10,5 m dug te 4,10 m širok hodnik koji komunikativno vezuje glavni ulaz na peristilnu lođu. O brojnim ulazima i izlazima opterećenih kara svjedoče tragovi njihovih kotača urezani duboko u donji kameni stroj postrojenja vratiju. Na karama su se u skladišne prostore i podrume unutar objekta dopremali poluproizvodi i gotovi proizvodi, a po obradi ili uskladištenju odvozili do skladišta i utovarnog punkta u maloj uvali s molom ispred početka južnog kompleksa ladanjske vile u uvali Verige⁶. Uz te privredne djelatnosti dubina udubljenja na vratnom postrojenju svjedoči o dugom djelovanju i životu čovjeka unutar i oko objekta vile rustike u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun.

Materijalni ostaci otkriveni na terenu i dubina tragova u vratnom postrojenju povezani su te su uvelike rezultat dopremanja grožđa i otpremanja vina. Zato ćemo unutar vile u uvali Dobrika najprije prikazati proizvodne i skladišne prostore, a potom stambene. Zapadno od glavnog ulaza povezanog peristilom T (sl. 4) nalazi se gospodarski trakt. Njega tvore prostorije pod oznakom H (prostori za stoku i ljude koji se bave stokom), C (prostor postrojenja za preradu grožđa), B (prostor

⁶ Na Brijunima samo vlasnik vile u uvali Verige i vlasnik vile na brdu Kolci posjeduju lučka postrojenja odnosno mol. Svi ostali posjednici imanja koriste mol i skladišni prostor na južnoj strani uvale Veriga koji se nalazi neposredno do lukobrana luke Veriga.

za vrenje mošta), A (veliki podrumski prostor s dolijama), D (spremište žitarica i drugih plodova), F (predprostor ispred glavnog podrumskog prostora), a lijevo i desno od predprostora pomoćni su prostori E i G.

Prostor H dijeli se u prostorije H, H1 i H2. U obradi antičkih objekata u uvali Dobrika, ne samo za navedene prostorije, već i za sve ostale prostore i prostorije vile, isključeni su građevinski elementi koji ne pripadaju rimskoj kulturi. O njima će više riječi biti u obradi arhitektonskih elemenata i nalaza mlađih kulturnih slojeva. Razgranati segment H je zapravo prostor za držanje stoke s prostorijama za obitavanje ljudi koji se bave stokom. Prostor H je staja. Njzino postojanje potvrđuju nizovi ukrućenih rupa koje *in situ* prikazuju način ukrućenja nosive konstrukcije jasl⁷. Prostor H ima površinu od 169 m², a rasteretna konstrukcija građevinski i funkcionalno stvara dva povezana prostora. U sjeveroistočnom kutu nalaze se konstruktivni elementi sabirnice i odvoda fekalnih voda koji je, kao i u prostoru staje, prvenstveno vezan za odvod otpadnih voda iz postrojenja za preradu grožđa. Otpadne vode iz objekta izlaze kroz fino obrađeni kameni žlijeb i natkrivenim kanalom uz istočni zid teku prema jugu. Na temelju elemenata jasl, koje su otkrivene s jedne i druge strane rasteretnih stupova, u staji je moglo biti preko 20 grla krupne stoke. Prostor staje povezan je s prostorijama H1 (52,7 m²) i H2 (44,4 m²) u kojima su obitali robovi koji su brinuli o stoci i radili na imanju. Uz povezanost sa stajom prostorija H2 vratima je vezana s predprostorom glavnog ulaza, a prostorija H1 indirektno vratima na sredini južnog zida povezuje staju s vanjskim prostorom. Svi ti elementi direktno i indirektno govore o odnosu vlasnika prema stoci i radnoj snazi.

Proizvodna postrojenja, kao i proces prerade grožđa, smješten je u prostorima C i B (sl. 4). U sklopu prostora proizvodnog trakta materijalni ostaci otkriveni na terenu sami po sebi determiniraju navedene prostore. Način gradnje, nepropusne stijenke (*opus signinum*), pod od opusa spikatuma i mjesto izgradnje samo je nekoliko elemenata za determiniranje prostora B u prostoriju za vrenje mošta. Sam izraz "prostorija" ima simboličko značenje, jer je prostor B zapravo pravokutni bazen za vrenje mošta kapaciteta 11.248 l, odnosno cca 7.000 l vina⁸. Nakon vrenja sistemom vodovodne mreže, sadržaj iz bazena prelazi u recipijente koji se nalaze u podrumskom prostoru. Podrumski prostor A čini duga, pravokutna prostorija smještena u sjeveroistočnom kutu vile. Podrumski prostor površine 188 m² u dva polja dijeli kolonada od šest izdignutih 1 m visokih kockastih postamenata

⁷ Na terenu su otkriveni nizovi rupa koje pokazuju ukrućenje drvene konstrukcije i oblik jasl.

⁸ Količinu vina daje odbitak ostavljene visine za vrenje mošta s debljinom komine od ukupne visine, odnosno kapaciteta bazena.

Sl. 6a *Gospodarska vila, rimski podrum s dva + dva reda antičkih građevinskih elemenata*

Sl. 6b *Rimski podrum, detalj baze i kapitel*

Sl. 6c *Rimski podrum s ostacima dolija i njihovim negativima*

koji završavaju pravokutnim prizidima na sjevernom i južnom zidu. Kompozicija izdignutih kockastih i polukockastih stupova nosi okrugle stupove izgrađene od lučno oblikovanog kamena zidaka. Ona nosi stropnu konstrukciju koja zajedno s nizom rupa za grede na istočnom zidu pokazuje da je prostor iznad podruma, premda djelomično ukopan u zemlju, imao i katne sadržaje. Prostor uz istočni zid gotovo je u potpunosti pokriven ostacima i negativima recipijenata tipa dolija. Ti materijalni ostaci pokazuju ostatke i ležišta 24 + 2 dolije (sl. 6 C) koje rasteretom u prostoru od prostorije za vrenje mošta do posljednjeg stupa u kolonadi stvaraju niz od dva reda posuda. U produžetku do zaključka desnog trakta podruma, u duljini od 4 m nalazi se intaktna utabana zemlja bez udubljenja i tragova ležišta dolija, stoga je ovaj dio podrumskog prostora isključen od sadržaja posuda djelomično ili potpuno ukopanih u zemlju. Lijevi trakt podruma (gledano od vratiju prvi) ima također podnu površinu od nabijene zemlje crvenice, a od materijalnih nalaza, desno od ulaznih vrata otkriveni su ostaci i ležišta dvaju ukopanih i dvaju na pod

položenih recipijenata – dolije s ravnim dnom. Da bismo bolje shvatili funkcije i rasterete prostora A, potrebno je prikazati prvi neantički sloj. Naime, u jednoj kasnijoj obnovi podruma recipijenti – dolije su razbijene u visini poda, a njihov nadzemni dio i brojni ulomci keramike za svakodnevnu upotrebu završavaju u donjem dijelu dolije i služe za poravnavanje terena⁹. Takav pristup obnovi prostora pokazuje potpunu devastaciju rimskih recipijenata i nestanak bilo kakvih antičkih nalaza na novonastalim hodnim površinama. Novi vlasnik taj prostor i dalje koristi za spremanje vina. Gradi novi rezervoar za vrenje mošta, a lijevo i desno od kolonada slaže dva paralelna niza u koje polaže antičke baze, kapitule, dijelove stupa i mlinska kola (sl. 6 A i B). Navedeni elementi ukazuju na drvene grede koje nose nove oblike posuda za spremanje vina – drvene bačve. Za našu dosadašnju raspravu bitan je najniži segment – donji stroj koji čine 92 predmeta antičke arhitekture dekorativnog i funkcionalnog značaja. Novi vlasnik u kolekciji skupljenih i sekundarno iskorištenih antičkih elemenata, iako to nije želio, ukazuje na domete antičkog graditeljstva, dekorativne sadržaje i elemente koji su krasili gospodarsku vilu. Stilom i oblikom dva potpuno sačuvana kutna jonska kapitela, baze stupova (manjih dimenzija) i arhitravi samo su neki antički građevinski elementi koji izvorno pripadaju vili u uvali Dobrika. Ti i drugi antički elementi nađeni i ugrađeni u mlađim strukturama i kulturnim slojevima kao izdvojene jedinice, fragmenti ili cjeline dekorativnih izvornih izražaja i funkcija, s obzirom na dislokaciju, u pravilu ostaju zanemareni. Stoga ćemo u ovom radu vrednovati njihove arhitektonske elemente i dekorativne sadržaje, a novodobivene funkcije i sadržaje obraditi u kulturnom sloju u kojem su nađeni ili u koji su ugrađeni.

Arhitektonske elemente koji zaokružuju i prikazuju proces prerade grožđa pratimo kroz razrađenu nomenklaturu C (sl. 4). Pozicija i sadržaji prostora A i C vile u uvali Dobrika u potpunosti odgovaraju Vitruvijevim preporukama razrade stambenih i funkcionalnih prostora unutar *villae rustice*. Iz Vitruvijevih preporuka, osim pozicije, proizlaze i tehnološke potrebe te je radna razina prostorije C (144 m²) u kojoj je smješteno postrojenje za preradu i tiještenje grožđa u odnosu na druge izdignuta za visinu jednog kata. Konfiguracijski na tom prostoru teren nije bio izdignut te je graditelj vile prostor C umjetno izdigao.

Radi dobivanja visine i nosivosti, prostor unutar prostorije C ispunjen je s nekoliko slojeva koso postavljenih kamenih ploča¹⁰ koje povezane s nabijenom

⁹ Zahvaljujući tome donji dijelovi dolija postaju manje ostave u kojima najmlađi materijal određuje vrijeme rekonstrukcije podruma.

¹⁰ Koso položeno kamenje statički preuzima veći pritisak, a kamene ploče daju veću visinu kamenom sloju, na taj način manji broj slojeva kamenja daje veću visinu.

zemljom crvenicom daju oblik riblje kosti. U presjeku sloja i danas su vidljiva četiri kamena niza s koso položenim kamenjem koje povezuju slojevi nabijene zemlje. Iz ovako ojačanog prostora vire tri kruškolika temelja na koje dolazi postament preše za preradu grožđa. Na temelju pokazatelja dobivenih u istraživanju i materijalnih ostataka na terenu može se konstatirati da je u prostoriji C uništeno 90% podne površine, preostali dio čini malterna ploča na kojoj se vide tragovi negativa ciglica *opus spicatum*. Odvod tještenog mošta nakon prerade grožđa, kao i kompletan proces do dolija, tehnološki je riješen visinskim razlikama, kanalima i sistemom cjevovoda. U vili u uvali Dobrika, za dopremu sirovine u prostor postrojenja uz uobičajne komunikativne pristupe (prostor C2 sl. 4) s unutrašnjim stepeništem postoji i veoma rijedak vanjski pristup iz vrta s dvostrukim stepeništem (prostor C1 sl. 4). Vanjske stepenice su direktan spoj vinograda i prijenosa grožđa iz vinograda u postrojenje, a unutrašnje su stepenice vezane uz dopremu grožđa iz udaljenijih vinograda, kao i za zaštitu i prijenos pred kišom ubranoga grožđa. Sabirница otpadnih voda naslonjena je na zid postrojenja u prostoriji H (visinska razlika 2,00 m). Visinska razlika, kameni žlijeb i odvodni kanal pokazuju prihvat i odvod tehnoloških voda iskorištenih u procesu prerade (pranje poda i strojeva).

Prostori C3 (18,6 m²) i C4 (37,7 m²) s podnom površinom 0,60 m ispod nivelete poda prilaza i peristilne komunikacije s obzirom na male oscilacije uvjeta i temperature imaju funkciju skladišnog prostora. U skladišne prostore možemo ubrojiti i prostore D, E, i G (sl. 4). U vremenu gradnje objekta i prvim desetljećima njegove eksploatacije, prostor G (31 m²) je skladišni prostor kroz koji prolazi odvodni kanal tehničke vode nastale pri pranju prostora za vrenje mošta. Iznad toga kanala nalaze se ostaci dviju pravokutnih kamenica vanjskih dimenzija 1,95 x 1,25 m. Na temelju toga ovaj se prostor može smatrati prostorom za spremanje ulja. Početkom III. st. nekadašnji prostor P doživljava proširenje i pregradnju. Pregradni zid, osim funkcionalnog rastereta, svojim nalijeganjem na drugu kamenicu pokazuje njenu devastaciju, odnosno prenamjenu prostora. Žitarice i ostali prinosi skladište se u prostoru D (sl. 4). Unutar toga gotovo četverokutnog prostora površine 80,70 m², uz mjesta i ležišta nekoliko nadzemnih dolija s ravnim dnom u sjeveroistočnom kutu od razine poda ukopana je potpuno cijela dolija izduženog poluloptastog oblika. Recipijent tehnološki i strukturalno pripada posudama tipa dolija. Ono što ga čini posebnim jest izduženi poluloptasti oblik ili gotov proizvod oblika donje polovice dolije koja na sredini trbuha završava ojačanim i ravno presječenim rubom. Oblikovna posebnost, tragovi ili sadržaj recipijenta pokazuju da vlasnici rimskih vila, iako specijalizirani, čuvaju i druge proizvode. Navedeni je recipijent

bio do vrha ispunjen mozaičnim teserama, a one su svojim stanjem i izgledom u trenutku iskapanja pružale sliku proizvoda upravo izašlog “ispod čekića”. Neposredno uz vrata, malo koso u odnosu na desni zid, proteže se otvoreni kanal za odvod tehnoloških voda izrađen od tegula. Odvodni kanal sam po sebi ne bi bio interesantan da nema prelomnicu (izdignuće) od koje iskorištena voda u dva pravca iz prostora D otječe u more natkrivenim kanalima. S druge strane, dva okrugla stupa u sredini prostorije i zidovi ukazuju na postojanje još jednog kata, a otvoreni kanal svjedoči o higijeni, pripremi i načinu održavanja posuda u koje se spremaju zrnati i tekući proizvodi. U pravilu, nadzemne dolije su pokretne, peru se okretanjem ili valjanjem, izdizanjem dna ispušta se voda, a suše se duljim zadržavanjem nad kanalom. Taj se pristup koristi za spremanje suhih i znatih proizvoda jer i najmanja količina vlage u doliji može biti uzročnikom kvarenja uskladištenih proizvoda. Za spremanje vlažnih i tekućih proizvoda trebalo je sačekati samo nekoliko minuta i po vraćanju recipijenta na mjesto uskladištenja isti napuniti.

Prostor I (sl. 4) zbog arhitektonskih ostataka kasnijih dogradnji istražen je do posljednjeg kamena arhitektonske pete postolja postrojenja koja su tu ugrađena. Radi namjene prostora od dna građevinske pete do ispod razine poda, ugrađena su četiri kamena sloja s koso položenim kamenjem koje povezuju tamponski slojevi zemlje crvenice. Posljednji sloj zemlje crvenice je intaktan i strukturalno se proteže preko zida u prostore A, D i I (sl. 4). Početkom III. st. n. Kr. radi prenamjene prostor I je u potpunosti očišćen (nema nalaza) te je njegova funkcija u sastavu vile iz I. st. n. Kr. nepoznata. U sklopu vile posebno su interesantni prostori N, L i L1 kao i dio prostora M (sl. 4). Ti su prostori nastali uklapanjem arhitektonskih elemenata i zidova najstarije vile na tom prostoru u sklopu novog objekta. Treba napomenuti da se ti prostori u sklopu vile iz I. st. n. Kr. zbog ranije funkcije i razine poda nalaze djelomično ili potpuno ukopani u zemlju. Vratna postrojenja i nasuti teren pokazuju da je čeonu fronta na liniji L i L1 bila izvan terena. Drugim riječima, vila iz I. st. je u osnovi visoka prizemnica koja lijevo i desno od središnjeg dvorišta ima prostore i prostorije unutar visokog prizemlja. Središnji dio objekta, lijevo i desno od dvorišta ima gabarite i oblik prizemnice, a zaključni (prostor iznad preša i podruma) prostor završava katnim izdignućem. Ovih nekoliko napomena dato je da bi se prostorno smjestilo i shvatilo navedene prostore. Prostor M (sl. 4) nastaje objedinjavanjem nekadašnjeg prostora A i sjevernog dijela prostorija G i I (sl. 2), rušenjem zidova do pete temelja i iskopom do sjevernog zida objekta, odnosno do zapadnog zida prostorije D (sl. 4). Iz tlocrta

je vidljivo da su prostori M i N (sl. 4) vratima povezani s prostorom L, a prostori L i L1 su najvjerojatnije povezani s peristilnim hodnikom T1, odnosno T2 drvenim stepenicama. Zbog dugog korištenja navedenih prostora i materijalnih nalaza koji sežu do VI./VII. st., a pronađeni su na antičkim podnim i radnim površinama teško je odrediti njihovu funkciju u sklopu vile iz I. st. n. Kr., osim što ih prema poziciji u objektu možemo nazvati podrumski prostori.

U arhitektonskom smislu, najvažniji i najbitniji element vile je prilazna komunikacija T (sl. 4) koja prelazi u peristilni hodnik. Na nju se okomito nadovezuju peristilni hodnici T1 i T2 (sl. 4) koji zajedno s dijelom peristila smještenim uz rub prostora T zatvaraju veliko dvorište u kojem se nalazi cisterna za vodu R (sl. 4). Osim arhitektonskog elementa, materijalni ostaci na terenu, posebno veliki kameni blokovi s *in situ* nizom od nekoliko stupova, pokazuju konstrukciju donjeg stroja peristila iz kojega proizlazi rasteret stupova u kolonadama krakova peristila i zaključnici prema moru. Na temelju dobivenih vrijednosti vidljivo je da peristil T ima u nizu devet stupova, prvi i zadnji stup ovog niza radi početka ili završnice postaju sastavnim dijelom niza trakta peristila T1 i T2 koje zatvara devet stupova. Dakle, krovnu konstrukciju peristilne lođe T, T1 i T2 oko dvorišta nosi 25 stupova, a prozračni dio fasade prema moru širine dvorišta čini niz od sedam stupova smještenih između dva polustupa. Prostor dvorišta površine 732,8 m², okružen s tri strane peristilom i prozračnim zidom prema moru je zapravo žila kucavica *villae rusticae* u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun. Taj prostor, ne samo da objedinjuje privredne i svekolike potrebe korisnika, već položajem, prodorom svjetla i morskog povjetarca, u objekt unosi vedrinu i zdravlje.

Uz dobru klimu, jelo i vino, za zdravlje ljudi izuzetan značaj ima voda koju Rimljani skupljaju preko krova i spremaju u rezervoar zapremine 93,1 m³. Rezervoar za vodu R (sl. 4) nalazi se unutar objekta i smješten je uz južni peristil dvorišta. Najveći dio rezervoara ukopan je u zemlju, a njegovo osnovno tkivo čine stijenke izlivenne *opus signinum* koji od nivelete dvorišta ojačava kameni zid na 1,10 m visokoj stopi temelja. Radi budućih rasprava moramo konstatirati da rezervoar i danas drži vodu, iako je davno izgubio završni zaštitni sloj. Toj konstataciji pridodat ćemo saznanje da se za piće voda iz tog rezervoara koristila do XVI. st.; to potvrđuju nalazi ulomaka posuda od fajanse koje datiraju posljednje čišćenje rezervoara.

Na južnoj je strani po savjetu Vitruvija smješten stambeni blok koji čine prostori O, P, K, K1, K2, K3 i K4 (sl. 3). Prostori O (45,8 m²) i P (61 m²) su spavaonice (*cubicula*) što potvrđuju ostaci elemenata konstrukcije ležišta koji su identični

onima u ladanjskom dvorcu u uvali Verige na otoku Veliki Brijun. U prostoru K (30,3 m²) nalazi se kupaonica, a u podzemnoj konstrukciji prostora, kao i svim ostalim prostorima s razrađenom oznakom K, nalaze se sistemi i elementi centralnog grijanja. Stoga je sasvim normalno da takav tehnološki sklop ima priključak za grijanje vode u polukružnom bazenu kao i sistem njenog ispuštanja poslije upotrebe. Prostori K1 (35,6 m²) i K2 (21 m²) su kuhinjski prostori, a K3 (25,7 m²) i K4 (9,6 m²) prostori ložišta i popratnih sadržaja.

Iz materijalnih ostataka na terenu (bliža i šira okolina) koji čine gro antičke ruralne arhitekture vidljivo je da ima izuzetno malo elemenata koji upućuju na katne konstrukcije. Ta opća saznanja u komparaciji s antičkim objektima na otočju Brijuni daju sasvim drugu sliku. Naime na Brijunima, od desetak objekata, na tri su objekta, gdje se u manjoj ili većoj mjeri istraživalo, otkriveni elementi koji potvrđuju postojanje katnih sadržaja. U uvali Verige i Dobrika to pokazuju rasteretni stupovi, visina zida i građevinske rupe u koje ulaze nosive grede međukatne konstrukcije, a u podrumskom prostoru u vili na brdu Kolci¹¹, uz rasteretne elemente, otkriven je urušeni zid s *in situ* kamenim zidakom čija linija lica sa sačuvanim dijelom zida ima visinu od preko 5,5 m.

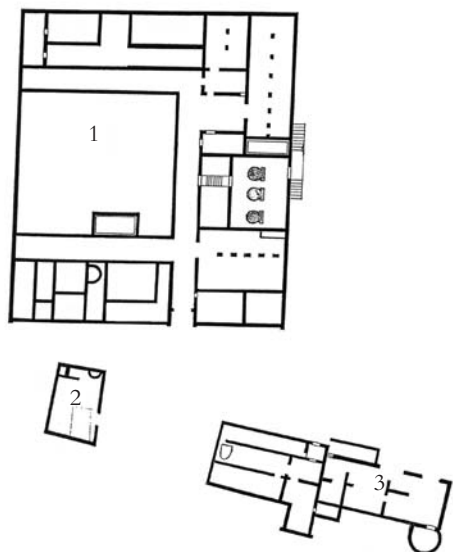
Prema sadržajima to je gospodarski objekt, dok vizualna kompozicija, rastereti i bogastvo kamene dekoracije i plastike svjedoče o ujedinjenju arhitekture urbanih i ruralnih potreba. U prilog tomu govore nedeterminirane funkcije katnih prostora kao i prizemnog prostora iznad podrumskih prostorija I, M, N, J i L1 (sl. 4).

Sve to dodatno upotpunjuje mali objekt ukomponiran kao zasebna cjelina na 6 m od južne fasade vile i malo veći objekt 15 m jugoistočno od iste fasade. Tim saznanjima treba dodati arhitektonske elemente solane i brodogradilišta u uvali Saline koje od središnjeg objekta u uvali Dobrika dijeli 350 m zračne linije.

Istovremenost gradnje objekata i pripadnost istom posjedu, objekti i sadržaji u uvali Dobrika i Saline oblicima i funkcijama uveliko dopunjuju sliku privrednih djelatnosti na otočju Brijuni. Naime, dva objekta uz središnju vilu i dva dislocirana objekta koji prate sirovinske osnove pokazuju da vlasnik imanja uz organiziranu proizvodnju vina, proizvodi sol, gradi brodove, vadi i prodaje kamen kao građevinski materijal.

Manji samostalni objekt (sl. 7 2) ima oblik nepravilnog pravokutnika i ukupnu korisnu površinu 128 m². Oblikovno izlazi iz strogih rimskih formi zbog neujednačenosti stranica koje objektu u prostoru daju poseban izgled. Pripadnost antičkoj kulturi potvrđuju struktura maltera, obrada kamena zidaka i rasteret zidnog tkiva.

¹¹ Godine 1979. u istraživačkim radovima manjeg obima otkriveni su polustup i stup koji pokazuju kolonadni rasteret po sredini prostorije i urušeni zid s kompletno sačuvanom linijom unutarnjeg lica.

Sl. 7 Uvala Dobrika, rasteret rimskih objekata početak I. st. n. Kr.

Legenda:

1. Rimska vila s postrojenjem za preradu grožđa
2. Stambeni objekt kamenorezaca
3. Objekt s dopunskim postrojenjem za preradu grožđa

Sl. 8 Pogled na objekt 2 - ispod mlađe arhitekture nalaze se zidovi objekta s ložištem i kupatilom

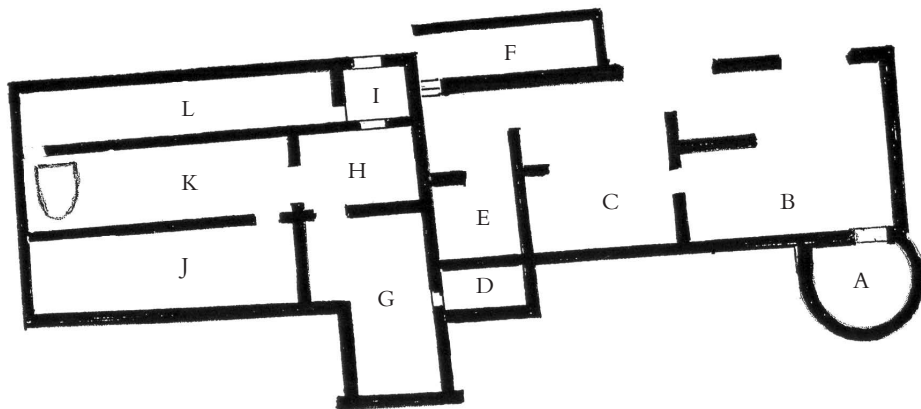
Njih nadopunjuje prostor kupaonice s malim polukružnim bazenom. Konture objekta i prostor kupaonice s malim bazenom je sve što je od arhitektonskih elemenata ostalo od tog malog objekta (sl. 8). Crtom naznačen prostor unutar objekta, iako ima rimsku strukturu, zbog nepovezanosti sa zadnjim zidom pripada mlađoj gradnji, a drugi zidovi i sadržaji u i nad prostorom objekta nisu prikazani jer ne pripadaju antičkom vremenu korištenja objekta. Iz svega ovoga proizlazi da unutrašnjost objekta čine veliki prostor i kupaonica.

Od tog objekta 18,0 m prema istoku nalazi se veći objekt sačuvane površine 522 m². Iz tlocrta (sl. 7 2, 3) je vidljivo da je južna fasada manjeg objekta paralelna s većim objektom. S obzirom da se na ovom objektu na izuzetno maloj površini istraživalo u više navrata¹², ti prostori su toliko ispolirani da zidovi i vizija nisu dovoljni za definiranje njihovih pravih funkcija. Posljednje istraživanje iz 1981. godine dalo je zaključnu sliku onoga što je ostalo od antičke arhitekture na tom prostoru. I prije smo na temelju ostataka preša znali da se unutar objekta krije postrojenje za preradu grožđa. Ti elementi s obzirom na postojanje većeg postrojenja u primarnoj vili i 50 m zračne linije do istih sadržaja oduvijek su bili

¹² Anton Gnirs 1907., M. Mirabella Roberti 1936., te Boris Bačić i Štefan Mlakar 1952.

kamen smutnje i nisu se uklapali u globalna razmišljanja. Na temelju izuzetno lijepih primjeraka baza kapitela i drugih dekorativnih elemenata, prevladalo je mišljenje da je u tim prostorima boravio posjednik prilikom posjeta imanju. Sva ta razmišljanja u narodu i posjetiteljima postaju turistička poslastica, a stvarnost pokazuju materijalni ostaci i postrojenja.

Od svih rimskih objekata u uvali Dobrika samo na ovom objektu postoje arhitektonski elementi polukružne istake i pravokutne kule. Istraživanja vršena u jugozapadnom kutu lokaliteta Bizantinski kastrum do 1952. godine, osim šturih izvještaja, ničim nisu ukazala na moguće funkcije istraživanih prostora. Prostor A (sl. 9) je u građevinskom smislu najinteresantiji. U njega iz nedefiniranog prostora vode nesimetrično postavljena vrata širine 1,20 m, a polukružni rizalit naslonjen na južnu fasadu bedema opremljen s dva prozora dimenzija 0,70 x 1,00 m (s početkom parapeta prozora na 2,50 m) zatvara prostor. S druge strane, takvi polukružni oblici i sadržaji nisu strani ladanjskoj vili u uvali Verige koja također na južnoj fasadi ima nekoliko identičnih istaka. Osim dijela koji je istraživao prof. Štefan Mlakar 1952., ostali prostori u jugozapadnom kutu, izuzev djelomično i kompletno sačuvanih poteza zidova, nemaju niti jedan element na temelju kojih se može izvršiti determinacija prostorija i sadržaja. Godine 1973. pri montaži šamontnih opeka Anton Vitasović otkriva ognjište, te se na temelju njega može zaključiti da je u južnom dijelu prostora B (sl. 9) bila kuhinja. Prostor C sam po sebi ništa ne govori osim nalaza manje pravokutne kamenice ukopane u teren uz zid prostora F (sl. 9). Prostori D i E (sl. 9) imaju zasad komunikativnu funkciju povezivanja prostora postrojenja s bazenom za vrenje mošta. Uz bazen se nalaze stepenice kojima se prenosio mošt i ulijevao u bazen čije je dno, u odnosu na okolne podne nivelete, izdignuto 0,50 m. Izrada bazena je standardna; uz zidanu kamenu konstrukciju prostora s unutarne strane izlivena je 0,20 m debela stijenka opusa signinuma, a pod bazena popločen je opusom spicatumom. Zbog prelaska bizantinskog bedema preko prostora G nije moguće zaključiti njegovu funkciju u najstarijoj fazi. Preostali dio prostora vratnim otvorima povezuje prostore s postrojenjima s prostorima koji vode do bazena za vrenje mošta (sl. 10). U prostoru H uz dvije profilirane pravokutne baze nađeno je dno manje kamenice za spremanje ulja. U podu prostorije J (sl. 9) nalaze se ostaci postrojenja za prerađu grožđa. Njega čine veliki kameni blok s rupama za prihvat gornjeg stroja preše, dijelovi donjeg stroja preše i kanali za otjecanje mošta. U susjednoj prostoriji K (sl. 9) nalazi se potkovasto udubljenje dubine 1,50 m u koje otječe voda poslije pranja strojeva i prostora postrojenja.

Legenda:

A - kružna istaka, B - kuhinja, F - prostor za vrenje mošta, J - prostor s ostacima postrojenja za preradu grožđa

Sl. 9 *Objekt 3 s postrojenjem za preradu grožđa*

Sl. 10 *Pogled na objekt 3 s postrojenjem za preradu grožđa*

Prostorno gledano sva tri rimska objekta u uvali Dobrika (sl. 7) građevinski i funkcionalno čine kompleks proizvodnih i stambenih objekata vlasnika posjeda. Njima ćemo pridodati dva paralelna zida u uvali Saline za koje A. Gnirs kaže da su bili navoz za gradnju brodova. To što su danas pod morem ne treba nas buniti jer naša obala tone, odnosno razina se mora podiže 1 mm godišnje. Na istom području A. Vitasović je godine 1981. nakon velikog nevremena otkrio nekoliko zaključnih cjelina koje zatvaraju debeli zidovi vezani i ispunjeni crvenom ilovačom. Element nabijene ilovače, osim u zidnoj konstrukciji javlja se i kao podnica prostora koji zatvaraju zidovi. Ilovača je i bez nabijanja sama po sebi nepropusna, a onaj dio koji se nalazi iznad tla radi fizičke i zaštite od atmosferskih utjecaja ojačan je kamenom konstrukcijom. Otkriveni rasteret i nepropusni bazen u moru i bližem priobalju upućuju na mrežu potrebnih plitkih prostora za proizvodnju soli.

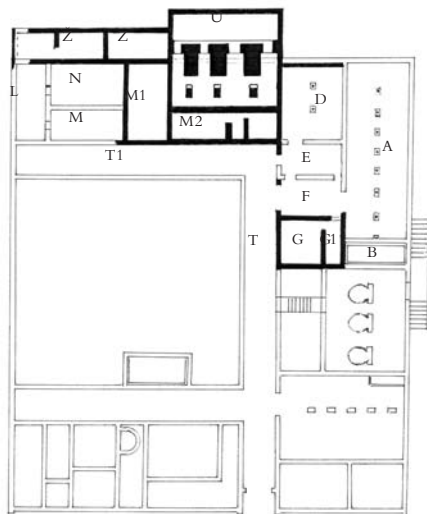
Prenamjene i dogradnje

Iz materijalnih ostataka na terenu vidljivo je da je vlasnik vile početkom III. st. n. Kr.¹³ na sjevernoj strani vile uz prenamjenu prostora i dogradnju dvaju prostora izvan gabarita vile iz I. st. smjestio postrojenje za preradu maslina. U tehnološkom procesu prerade maslina, radni prostor s mlinovima i prešama je na najvišoj koti. Tijekom godina, s obzirom na visinsku razliku u odnosu na druge prostore i izloženost materijalnih ostataka, s terena nestaju gotovo svi elementi postrojenja i zidova. Na terenu duboko u šuti ostaju samo temeljne stope postrojenja i stariji zidovi koji su ukomponirani u novi sadržaj. U prostoru postrojenja ostali su temelji triju preša i školski način prikaza prijenosa sile, odnosno statičko rješenje prijenosa sile preko izmjenično položenih slojeva nabijene zemlje crvenice i koso položenih slojeva kamenja na teren. U normalnim uvjetima, opterećenja nastala u prostorima postrojenja ispod strojeva preko postamenta prenose se na nekoliko metara širok i dug pravokutni temelj. Opterećenja na ostalim dijelovima prostorije preuzima i prenosi podna konstrukcija¹⁴ položena na jedan red koso složenih kamenih ploča. U ovom je slučaju tehnološki proces zahtijevao izdizanje terena pa se do razine poda prostorije došlo s četiri reda koso složenih kamenih ploča koje povezuju

Sl. 11 Dogradnja i prenamjena dijela vile krajem II. ili početkom III. st. n. Kr.

Sl. 12 Pogled na dogradnju i prenamjenu prostora krajem II. ili početkom III. st. n. Kr.

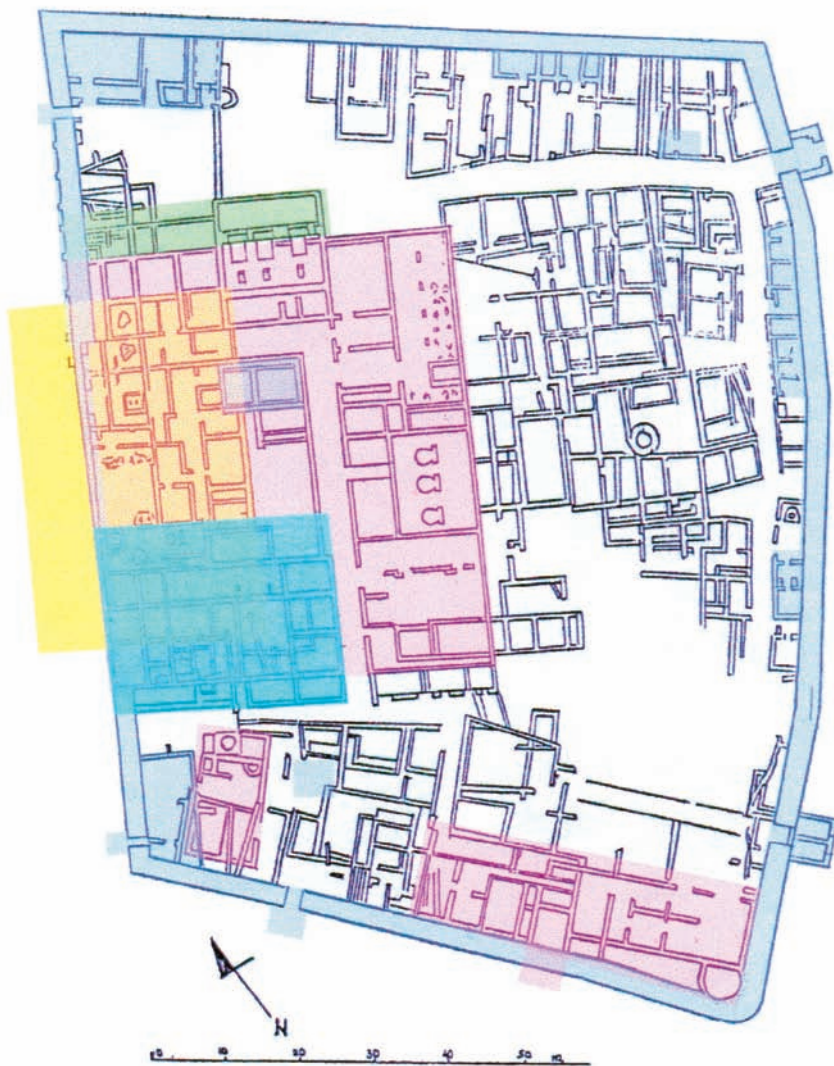
¹³ Datirano novcem S. Severa nađenim u prostoru U (sl. 11) uz srednji temelj postrojenja.

¹⁴ Podnu konstrukciju čini deblji sloj *opus signinum* koji povezuje kamenu podlogu i nosi *opus spicatum* kao završni sloj.

slojevi crvenice. Iz nacrtu (sl. 11 i sl. 12) je vidljivo da je za smještaj postrojenja uz prenamjenu prostora u objektu dograđen i dio prostora izvan objekta. Tako je nekadašnji prostor I (sl. 4) rušenjem do temelja izgubio sjeverni dio zida i zajedno s dograđenim prostorom U (sl. 11) postao jedna cjelina, odnosno prostor postrojenja za preradu maslina. Nekadašnji prostor M (sl. 4) s nekoliko pregradnja postaje prostor M, M1 i M2. Prostori M i M2 ostaju podrumski, a u prostoru M1 visoko uz preše otkriven je veći dio konstrukcije bazena u koji je istjecalo ulje po prešanju. Toj fazi izgradnje pripada i dogradnja prostora Z koji izlazi i naslanja se na novodograđeni prostor U (sl. 11), dok dilatacijska crta između prostora Z i Ž upućuje da je prostor Ž dograđen nekoliko godina kasnije. Materijalni ostaci otkriveni na terenu tek u analizi dobivaju na značaju jer govore o postojanju bazena izgrađenog od *opusa signinuma* s podnom površinom od *opusu spicatumu*. Između ostalog, jedan veći dio tog bazena otkriven je *in situ*. Zbog visinske kote nalaza i neadekvatne strukture posteljice na kojoj je navedeni dio ležao, došlo je do odvajanja od nosive i vezne konstrukcije. U prilog postojanju preše za preradu maslina govori i prostor N (sl. 4) na čijem je podu nađen deblji sloj koštica maslina koje pokazuju da su se u tom prostoru čuvali plodovi masline do prerade. U građevinskom smislu svakako treba spomenuti način nastanka srednjeg temelja preše. U osnovici ispod pravokutne osnove vidi se početak zidanja temelja kruškolikog oblika koji odgovara stilu i oblicima postolja preša iznad peristilnog trakta T (sl. 4) vile u uvali Dobrika iz I. st. n. Kr. Taj početak gradnje govori o tradiciji starih majstora koju je u izgradnji novih temeljnih stopa najvjerojatnije prekinuo vlasnik i zatražio poštivanje trenda gradnje, pa osim ovog vidljivog početka ispod srednjeg temelja, sva tri temelja prešnih postrojenja imaju oblik slova "T" s debelim, odnosno 2 m širokim donjim krakom.

Tijekom te dogradnje prekomponiran je predprostor F (sl. 4) vinskog podruma i prostor G vile iz I. stoljeća. Dogradnjom špaleta smanjena je širina ulaza koji vodi iz peristila u predprostor te predprostor s novim pregradnim zidom dobiva uži zaključni oblik. Završnu kompoziciju ovog prekomponiranja prati rušenje sjevernog zida prostorije G (sl. 4), te je na taj način prostor G (sl. 11) širi za 1,5 m i sastoji se od jedne šire i jedne uže prostorije koje su komunikativno vezane za predprostor F vratima naslonjenim na zapadni zid vinskog podruma.

Ta završna faza dogradnje sadržaja vile u uvali Dobrika nije interesantna samo u građevinskom i privrednom smislu već i dugim vremenskim razdobljem korištenja. Mlađi materijalni ostaci arhitektura, poglavito bedem koji je izgrađen poslije 539. godine, pokazuju da su svi rimski objekti i poslije gradnje obrambenog bedema

Legenda:

Rimska republika	Rim dogradnja	Franački objekt
Carski Rim	Bizant	Srednji vijek

Sl. 13 *Kastrum*

ostali netaknuti. Na unutrašnjem licu zida koji obavija polukružnu istaku rimskog objekta (sl. 13) vidi se naslanjanje bedema na rimski zid. Ta struktura nabacivanja kamena uz postojeći zid očitava se do visine katnog objekta, a zatim dolazi struktura zida i obrada kamena identična rasteretu unutrašnjeg lica bedema. Ti elementi i nepronalaženje spolija u 435,50 m dugom i 2,60 m debelom bedemu pokazuju stanje i sačuvanost antičke arhitekture po završetku rata između Istočnih Gota i Bizanta. Materijalni ostaci na terenu kao i nalazi pokazuju da sveobuhvatnost i samostojnost antičkog kompleksa u uvali Dobrika nije upitna osim pregradnje četvrtaste istake na objektu (sl. 13). Na tom, 3 m dugom potezu širina bedema je 0,70 m, a preostali prostor oblika niše, dubine do zaključne širine bedema je najvjerojatnije iskorišten za smještaj drvenog stepeništa.

S obzirom na kapacitet podruma 55.172 l te raspoloživi period berbe i prerade grožđa (cca mjesec dana) možemo govoriti o vremenu vrenja mošta i kvaliteti rimskih vina. Iz navedenih podataka može se zaključiti da je vlasnik vile u optimalnim uvjetima imao 4 - 5 ciklusa vrenja mošta, što znači da je vrijeme svakog ciklusa trajalo maksimalno šest dana. Ti elementi i zatvoren ciklus vrenja podsjećaju nas na današnje suvremene vinare koje su Rimljani radi užitka u slatkim primjesama u jelu nadopunili slatkim vinima. Nepisani recept za proizvodnju slatkih vina na području Istre od Rimljana do danas usmeno se prenosi s generacije na generaciju. Do prije nekoliko desetaka godina imati slatko vino do mjeseca veljače bila je magija i čarolija koju su Istrani, zahvaljujući Rimljanima, kao osebujnu tajnu do danas sačuvali. Za ono vrijeme zapanjujućim, a danas sasvim "normalnim" radnjama, Rimljani su prekivali vrijeme vrenja mošta i tako dobivali slatka vina. Postupak prekida vrenja proizlazi iz narodne poslovice "klin se klinom izbija" i upravo ta poslovice i tradicionalna privrženost kriju vrijeme i način prekida vrenja mošta. U ovom postupku tada, a i danas, znanje vinara je neosporno. U pravilu najviše elemenata kakvoće i bukea vina ovisi o vremenu prekida vrenja, a njega su Rimljani prekivali na način da su moštu dodavali litru do dvije starog vina. Pod starim se vinom podrazumijeva vino iz prethodne godine. Takvim načinom proizvodnje vino ostaje slatko do veljače kada prijevremenim prekidom vrenja ostvaruje drugo vrenje i postaje vino kakvo mi poznajemo. Treba napomenuti da u narodu priznato, najkvalitetnije pretakanje vina u veljači nije plod znanja suvremenih vinara, već tradicija korištenja rimskog termina pretakanja vina po drugom vrenju.

Podovi i podne površine rimske vile iz I. st. n. Kr.

Antički prostori i prostorije vile u uvali Dobrika, s obzirom na naknadne pregradnje i dugo korištenje novih grupacija, na prvi pogled pružaju malo podataka o podnim površinama i njihovom izgledu. Njih zapravo skrivaju prostori F, E, B i C (sl. 4) s djelomično ili potpuno sačuvanim elementima podnih konstrukcija i brojni dislocirani nalazi koji zbog mjesta nalaza gube izvorne i prostorne pokazatelje. U ovome dugom vremenskom rasponu korištenja i prenamjena prostora vile iz I. st. n. Kr., preko 80% antičkih podnih površina doživjelo je devastaciju. Zahvaljujući istraživačkim radovima, građevinskim elementima i pragovima danas uz osnovne horizonte (podrum, prizemlje i kat) za sve prostorije u podrumu, prizemlju i visokom prizemlju znamo determinirane nivelete poda.

Pod u prostorima E i F (sl. 4) završava *opusom signinumom* i ne pokazuje daljnje nadgradnje. Podna konstrukcija prostora za vrenje mošta završava *opusom spicatumom* koji je kao i okolne stijenke bio je zaštićen tankim, nepropusnim slojem koji nije dopuštao apsorpiranje i izlazak tekućine iz bazena. U prostoru C (sl. 4) zadnji kameni sloj (koji čine nizovi koso položenog kamenja složenog u sloj zemlje crvenice) povezan je malterom što na gornjoj plohi ima sačuvane negativne otiska opeka *opusae spicatumae*. Navedeni elementi, iako sačuvani, na veoma maloj površini prostorije C daju upravo toliko saznanja da se elementi otkriveni u uvali Verige mogu komparativno prenijeti. Drugim riječima, temeljne postamente i statički ojačan prostor prostorije pokriva je *opus spicatum*. Kanali oko preša spojeni su s glavnim kanalom koji prihvaća njihove sadržaje i odvodi ih u prostor za vrenje mošta. Osim navedenog, negativni *opusae spicatumae* pokazuju veličinu ciglica, način ugradnje i nagibe. Funkcionalne elemente i izgled poda zaključuju temelji prešnih postrojenja koji prikazuju tri kompleta i daju završni građevinski i funkcionalni rasteret podu u prostoriji za tiještenje grožđa.

U sačuvane podne površine ulazi dno cisterne kojemu nedostaje završni sloj *opusae spicatumae* i popločeni kameni pod kupaonice u prostoriji K (sl. 4), kao i mozaično položene kamene ploče u uvučenom hodniku koji ulazi u objekt do vratnog postrojenja glavnog ulaza. Pod od nabijene zemlje crvenice pokriva hodne površine podrumskih prostora, podruma za vino, staje i prostore koje koriste robovi.

Podovi nad podrumskim prostorijama, nad prostorima s centralnim grijanjem i ostalim prostorima koje je koristio vlasnik, osim nekoliko u kutu otkrivenih ostataka *opusae signinae*, u potpunosti su uništeni. Nalaz mramornih ploča i mozaičkih tesera raznolikih dimenzija na čitavom objektu i šire u različitim

slojevima upućuje na postojanje mramornih i mozaičnih podova. Najviše tesera crne je boje, njihova brojnost nad bijelima ne predstavlja odnos korištenja boja već razliku čvrstoće materijala. Crni mozaik izrađuje se od kvalitetnijeg materijala, a bijeli od vapnenca koji je podložan habanju i lomljenju, zato je u nalazima manje zastupljen. Dimenzije mozaičkih tesera kreću se od 7 x 7 mm na više, i one svojom debljinom pokazuju podnu ili zidnu ugradnju. Podne su u pravilu deblje i to u omjeru 1: 1 ili 1 : 2 u odnosu na stranicu tesere, dok su one koje služe za izradu zidnih slikarija debele svega nekoliko milimetra (2 - 3 mm). U čitavoj toj lepezi mozaičkih tesera izdvojiti ćemo tesere izrađene od ulomaka tegula ili cigle dimenzija i preko 5 x 5 cm i one najsitnije 2 x 2 mm, visine (debljina) nešto veće od jednog milimetra. Iz navedenog je vidljivo postojanje crnobijelih mozaičkih podova što pomaže u datiranju objekta te postojanje neprenosivih zidnih mozaičkih prikaza i prijenosnih na koje upućuju tanke i veoma sitne tesere.

U korisne hodne površine treba uvrstiti kameno popločenje ispred glavnog ulaza i predprostor s *in situ* sačuvanom mastičadom¹⁵ koja pokriva prostor ispred vile i sestrijskih objekata (sl. 14) od kojeg se odvaja i kao omeđena cesta izlazi iz prostora današnjeg lokaliteta Bizantinski kastrum i skreće prema uvali Verige. I brojne kamene i mramorne ploče dimenzija 22,2 x 22,2 cm nađene samostalno ili sekundarno ukomponirane u podnu konstrukciju mlađih objekata, iako dislocirane, potvrđuju postojanje mramornih i kamenih podova.

Sl. 14 Pogled na ostatke rimske ceste i prostora ispred vile iz I. st. n. Kr.

Dijelovi arhitekture, elementi gospodarskih postrojenja i zapisi

Radi se o ulomcima, predmetima i elementima antičke kulture i dijelovima arhitekture koji su otkriveni i izvan antičkih slojeva, a pripadaju objektima i vili u uvali Dobrika ili o elementima i oblicima koji su donijeti s drugih objekata. Donijete dijelove antičke arhitekture u pravilu čine veliki obrađeni, kameni blokovi, baze i kapiteli koje arhitektonska građa i elegantne linije vile u uvali Dobrika ne mogu prihvatiti. Od navedenog materijala najveće dimenzije imaju

¹⁵ U izgradnji ceste izraz mastičada označava prvi sloj složenog kamenja koji je izravnin i nabijen čekićem.

Sl. 15 *Antički građevinski elementi*

arhitravni. Ukupno je otkriveno sedam obrađenih arhitrava, tri ispred Kastruma i četiri u Kastrumu. Zbog nekadašnjeg požara i klimatskih prilika nakon otkrivanja, dva od četiri arhitrava pronađenih unutar lokaliteta Bizantinski kastrum doživjeli su urušavanje po napuklinama. Oni svojim izgledom, kvalitetom kamena i čeonim profilacijama pokazuju pripadnost masivnijem kulturnom objektu. Ove primarne vrijednosti ne umanjuju novoukomponirani elementi utega ili držača koloturnika za zatezanje u procesu proizvodnje vina niti njihov *in situ* nalaz u sekundarnoj funkciji. One ne pripadaju hramovima u uvali Verige, već hramu s daleko masivnijom bazom, stupom, kapitelima i arhitravima. Osim arhitrava (sl. 15 1) u Kastrumu je pronađen veći ulomak baze (sl. 15 2), plašta stupa s kanelurama (sl. 15 3) i oštećeni korintski kapitel (sl. 15 4). Ti elementi govore o jednom stilu, a on o hramu na otoku Veliki Brijun kojega tek treba otkriti. Ovi su materijalni ostaci pronađeni na različitim pozicijama unutar lokaliteta Bizantinski kastrum. Dok njihov broj isključuje način gradnje, zajednička im crta je IX./X. st., odnosno kulturni sloj koji pokazuje vrijeme ponovne ugradnje navedenih elemenata. Nešto prije njih u temelje objekta iz VI. st. n. Kr. koji se nalazi u zapadnom kutu Kastruma, ugrađeno je nekoliko velikih kamenih blokova koji građevinskim rupama i lomovima (sl. 15 5) pokazuju više ulomaka istog kamenog bloka. U isto vrijeme u temelj objekta u južnom kutu Kastruma ugrađena su dva veća ulomka stupa tročetvrtinskog kružnog presjeka kojega na kružnom licu krase elementi užeg i sitnijeg uzdužnog rastereta, a ravnu stranicu zatvaraju u paru dvije duboke kanelure smještene lijevo i desno od središnjeg pravokutnog žlijeba (sl. 15 6). Obrada tog stupa pokazuje prostornost i vidljivost sa svih strana, a pravokutni žlijeb ukazuje na postojanje nepokretne ili pokretne konstrukcije između dvaju stupova. Kompoziciji donijetih antičkih arhitektonskih elemenata pripada i veći ulomak kamene cijevi (sl. 16 1) koji pokazuje prihvat jezička druge cijevi i njihovo spajanje tekućim olovom. Taj ulomak, kao i ranije navedeni dijelovi i elementi hrama, obradom, veličinom i strukturom izlaze iz okvira rimske vile u uvali Dobrika i stvarno su unijete u lokalitet Bizantinski kastrum.

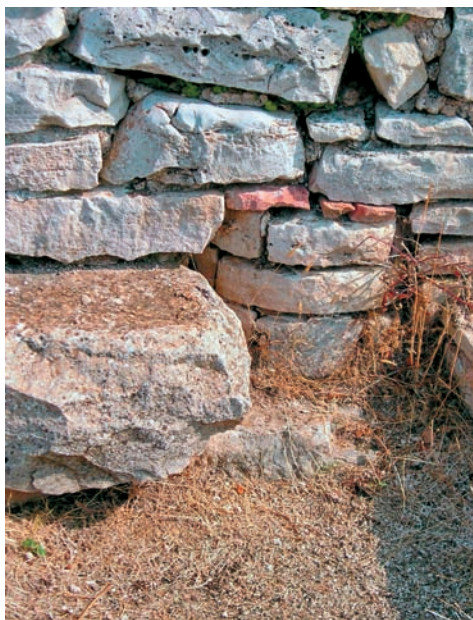
Svi ostali ulomci arhitekture i dijelovi gospodarskih postrojenja pripadaju vili u uvali Dobrika i u prenamjeni i razvoju prostora dobivaju nove funkcije i sadržaje. Tako je mali kapitel (sl. 16 2) ukrašen s tri reda akantusovog lista u drugoj fazi dobio bočne kanale za ugradnju tranzene. Njegova posljednja funkcija vezana je za mjesto nalaza – sjeveroistočni kut lokaliteta Bizantinski kastrum, točnije uz vatrište gdje je kapitel služio kao nosač ili držač.

Kad govorimo o kapitelima moramo se podsjetiti na rimski podrum koji

Sl. 16 *Antički građevinski elementi*

zahvaljujući nepoznatom vlasniku postaje funkcionalna ostava. Naime, u podrumu lijevo i desno od kolonadnog rastereta u 2 + 2 reda složena su 92 kamena predmeta među kojima se nalazi 15 kapitela, 20 baza, 2 mlinska i drugi dijelovi arhitekture (sl. 5A i 5B). U čitavoj kolekciji najizraženiji su jonski kapiteli od kojih izdvajamo dva kutna. Jednoobraznost i brojnost jonskih kapitela upućuje na njihovu ekspoziuru u sklopu rimske vile, odnosno oni su sastavni dio peristila vile u uvali Dobrika. Obrada stupova i kapitela govori o stilu, izraz kutni kapitel pokazuje njegovo mjesto u prostoru, a ostali iste stilske obrade su između njih ili u nizu prema moru. Moramo napomenuti da su dva jonska kapitela nađen na području Dobrike početkom XX. st., 1912. godine, postali sastavnim dijelom lopice sakristije crkve Sv. Germana. Saznanje da peristil oko dvorišta rimske vile nose jonski kapiteli samo po sebi pokazuje završnu obradu stupova izgrađenih od lučno obrađenog kamena zidaka (sl. 17). U pravilu, ovako zidani stupovi monumentalnost dobivaju žbukanjem i izradom kanelura, a one svjedoče o dorskom, a u ovom slučaju – jonskom izražaju.

Sl. 17 Detalj, jedan od tri "in situ" elemenata stupa rimskog peristila, otkrivenih u zidama naknadne dogradnje

Kad govorimo o nalazima lokaliteta Bizantinski kastrum tada moramo spomenuti nekoliko pravokutnih kapitela i baza. U kolekciji pravokutnih kapitela i baza nalazi se i jedan kapitel romboidnog oblika (sl. 16 3) koji pokazuje da je unutar jednog od rimskih objekata u uvali Dobrika osim pravokutne orijentacije bilo i drugih kutova u zatvaranju i organiziranju prostora i prostorija.

Osim baza stupova iz podruma, na lokalitetu je otkriveno još nekoliko baza s plitkim (sl. 16 4) ili visoko (sl. 16 5) izdignutim početkom stupa. U baze i postamente treba uvrstiti veće pravokutne oblike (sl. 16 6) s izvučenim profiliranim vrhom i dnom te građevinskom rupom na gornjoj strani. Takvih je postamenata, cijelih i fragmentiranih, u antičkim slojevima i sekundarno otkriveno šest.

Sl. 18 *Antički građevinski elementi*

U pravilu stupovi antičke vile u uvali Dobrika građeni su od lučno obradenog kamena zidaka. Ulomci stupa s dorskom obradom pripadaju antičkim građevinskim elementima koji su na područje Kastruma donijeti u srednjem vijeku. Primarna funkcija i mjesto ugradnje stupova s multikutnom obradom bez obzira na njihovo preuređenje u prag (sl. 18 1) ili vertikalno usađivanje (sl. 18 2) ostaju nedorečeni. Monolitnost, elegancija i vitkost tih te okruglih (sl. 18 3) i izuzetno vitkih stupova (sl. 18 4) ima mjesto u arhitekturi antičkih objekata u uvali Dobrika, no jednako tako, u kastrum su mogli doći i iz nekog drugog antičkog objekta.

Ostali građevinski elementi ugrađeni kao spolije u mlađim zidovima antičkom obradom ili dekorativnim izrazom (sl. 18 5 i sl. 18 6) pokazuju primarnu funkciju. Ulomci takvih sadržaja i funkcija na lokalitetu Bizantinski kastrum su brojni. Čitava jedna kolekcija antičkih ploča s građevinskim rupama i prorezima iskorištena je u srednjem vijeku za pokrivanje rimskog odvodnog kanala poslije njegova čišćenja i obnove (sl. 19 1). Rimski građevinski elementi s i bez dekorativnih izražaja u pravilu i dalje služe kao građevinski materijal uz ili bez dorade, a neki od njih mijenjajući manje ili više oblik postaju postamenti – donji dijelovi gospodarskih strojeva. Najzorniji primjer prenamjene je obrađeni rimski blok (sl. 19 2) koji je preuređen u donji stroj stupe¹⁶ i ima elemente za prihvaćanje gornjeg dijela koji je pokretao izvršitelj pritiskom noge u sjedećem položaju. Toj kolekciji pripada i ulomak nadgrobnika koji je prerađen u kamenu posudu.

Kameni ulomci, predmeti i cijeli postamenti gospodarskih strojeva izrazito su brojni. Najviše je ulomaka donjeg stroja preše za tiještenje grožđa. Oni su dislocirani i korišteni u srednjem vijeku; nađeni su na svim područjima lokaliteta Bizantinski kastrum. Jedan od tih postamenata nađen je u istoj funkciji u sloju IX./X. stoljeća (sl. 19 3). Iako je u posljednjoj funkciji izgubio vrh izljevka, veoma zorno prikazuje ležište košare u koju se odlagalo grožđe. Dubina sabirnog kanala i rezalitnih izdignuća i ulegnuća iznad njega rezultat su dugogodišnjeg korištenja i djelovanja mošta na kamenu podlogu.

U tom sloju, dakle, istovremeno s postrojenjem za preradu grožđa ukomponirano je i postrojenje za preradu maslina, čiji je donji stroj postament mlina (sl. 19 4), prenijet iz prostora postrojenja nastalog u fazi 3 razvoja rimske vile¹⁷. Mlinski kotači izuzetno su brojni i oni svojim oblikom pokazuju pripadnost rotacijskom ili horizontalnom postrojenju. Kod rotacijskog postrojenja mlinski kamen je istrošen ravnomjerno (sl. 19 5 i 6), a kod horizontalnog samo onaj dio koji u kretnji dotiče

¹⁶ Stroj za drobljenje žitarica.

¹⁷ Dogradnja prostora i postrojenja za preradu maslina početkom III. st. n. Kr.

Sl. 19 Građevinski elementi i dijelovi postrojenja

Sl. 20 Dijelovi postrojenja i građevinski elementi

donji dio postrojenja (sl. 20 1 i 2)¹⁸. Uslijed dugog korištenja i izmjenom radne površine veoma često kotači ovog postrojenja zbog istrošenosti imaju elipsoidni oblik. Utezi za rad antičkih preša rade na poluautomatskom principu, čovjek diže uteg na radnu visinu, ostalo direktno ili indirektno pokreće težina utega koja se kreće od nekoliko stotina kilograma do jedne tone (sl. 20 3).

Vrlo je malo pronađeno ukrašenih ulomaka antičke arhitekture, osim dekorativnih izražaja baza, stupa ili kapitela; izdvojili bismo ulomak koji ukazuje na niz omeđenih polja ispunjenih različitim dekorativnim prikazima (sl. 20 4).

Za antičko stanovništvo uvale Dobrike vrlo je važna ara posvećena božici Flori, otkrivena uz antičke grobove pedesetak metara od vile. Veći dio are i ulomak spominje boga sunca Jupitera i tri kamena ulomka s nekoliko čitljivih slova.

Zavjetni žrtvenik božici Flori (sl. 21) pronađen je 1952. ispred kastruma na

¹⁸ Radom rotacijskog stroja u procesu proizvodnje mlinski kamen se troši ravnomjerno u krug, a kod horizontalnog postrojenja samo onaj dio luka koji dotiče postament i lomi masline, cca 50 % lika. Ovaj tip strojeva može koristiti i gornji neradni dio luka, a tada mlinski kamen ima elipsoidni oblik.

području grobova. Danas je to pedeset metara od rimske vile u uvali Dobrika s desne strane antičkog puta koji vodi prema пристаниštu u uvali Verige. Tekst govori o zavjetu Marka Aurelija Justa božici Flori i datiran je potkraj II. i početak III. stoljeća.

Flor(a)e
Aug(ustae)
M(arcus) Aure(lius)
Iustus
v(otum) I(ibens) s(olvit) v(ivus)
la(etus) f(ecit)

Nalaz žrtvenika u neposrednoj blizini vile rustike i ime zavjetne osobe, sami po sebi svjedoče da je posjed u uvali Dobrika krajem II. ili početkom III. st. bio u vlasništvu Marka Aurelija Justa. Brijunski Marko Aurelije Just je najvjerojatnije onaj isti Marko Aurelije Just o kojemu govore žigovi nađeni na amforama fažanske radionice¹⁹. Naime, završna proizvodnja amfora oblika Dressel 6 B fažanske radionice na kojima riječi razdvajaju listići karakteristika je istarskih epigrafskih spomenika iz kasnog II. i III. st. što je identično dataciji zavjetnog žrtvenika. Iz ranije navedenog vidljivo je da je vlasnik posjeda u uvali Dobrika imao razgranatu proizvodnju koja je omogućavala dobru zaradu i neupitan status. Zahvaljujući tomu keramička radionica u Fažani poslije Lekanija prelazi u carski posjed i kao takva postaje lak zakupski plijen za Marka Antonija Justa.

Zavjetni zapis božici Flori proizlazi iz zahvale za prirodne potencijale i blagodati koje proizlaze iz vrijednosti i mogućnosti imanja u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun. Štovanje i zapisi o bogu Jupiteru imaju svjetovni i općenacionalni značaj.

Sl. 21 Žrtvenik Marka Aurelija Justa

¹⁹ A. Starac, *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji I*, str. 84.

Prvi zapis o Jupiteru odnosi se na žrtvenik (sl. 21); napisan je na kamenu vapnencu dimenzija 48 x 35 x 24 cm koji je oštećen na svim rubovima, od kojih najmanje desni. Tekst napisan u pet redova pretežno je sačuvan, a veličina slova varira od 3,5 do 4 cm.

*Iovi Au(g(usto))
Sagrūm (!)
Aurelius
(.)ulianus
posuit*

Oblik slova pripada rustikalnim kurzivima, najvjerojatnije IV. stoljeću, a ispred *ulianus* može se dodati slovo T (*T*)ulianus, J (*J*)ulianus ili i (*Pa*)ulianus i td.

Drugi zapis o Jupiteru (sl. 23) nalazi se na ari iz vapnenca koja je odlomljena s gornje strane i nedostaje joj donji lijevi kut. Slova veličine 3 cm poredana u pet redova stvaraju tekst koji je na donjoj desnoj strani potpuno izlizan. Dimenzija are je 100 x 49,5 x 40 cm i otkrivena je godine 1977. na lokalitetu Bizantinski kastrum u temelju prvog zida do sjeverozapadnih vratiju.

*Iovi Iunoni
Allius nt...e
citi maced.....
.colonu...
o m*

Sl. 22 Kameni ulomak s natpisom posvećenim Jupiteru

Sl. 23 Kamena ara s natpisom posvećenim Jupiteru

U drugom redu *nt* su u ligaturi, možda *i*, a zatim *Ant()* pa slijedi (*ex*) *e* r citi gdje citi prelazi u treći red, a *maced* završava s (*onici*) (*maced(onici)*). Četvrti se red tiče *colonu(s)*, a što je prije i poslije ostaje nepoznato, peti red najvjerojatnije završava s (*v*)*o(tu)m*. Spomenik je iz III. stoljeća.

Od preostala tri manja zapisa najčitljiviji je zapis pisan u pet redova slovima veličine 4 - 5,5 cm na kamenom ulomku dimenzija 36 x 32 x 30 cm.

.....
(...) *Au(gu=)*
st(.) sacr=
um Aure=
lius...v(.)

Prostor u prvom redu dopušta najviše šest slova, vjerojatno ih je bilo manje. U petom redu kognomen je do nečitljivosti uništen. Slova su sasvim rustikalna, vjerojatno IV. stoljeće²⁰.

Preostala su dva zapisa vezana za nadgrobni spomenik i poklopac sarkofaga. Ulomci pripadaju arhitekturi zagrobnog života, a na njima je čitljivo samo nekoliko slova. Veličina slova i način pisanja datira zapis na nadgrobniku u II. st., a zapis na sarkofagu u IV. ili V. stoljeće. Oba spomenika pokazuju sekundarne funkcije, nadgrobnik je iskorišten za izradu kamene posude, a poklopac sarkofaga prerađen je u korito.

Na 11.482 m² velikom području istraživanja otkrivene su ogromne količine ulomaka tegula, nažalost, onih sa žigom je veoma malo. Spomenut ćemo tri različita ulomka tegule s elementima žiga *A.Faes(oni)AF*, (*A.Faes(oni).A(F)*), i (*A.Faes(oni)AF*) (sl. 24) iz kojih proizlazi žig *A.Faes(oni)AF*. Ulomak s dijelom žiga *AEC* (sl. 24) (*L)aec(ani)* ima *AE* u ligaturi, a završni izgled žiga *LAEC*. samo je jedan od brojnih oblika i varijanti žiga Gaja Lekanija Basa, vlasnika

Sl. 24 Nekoliko žigova iz lokaliteta "Bizantski kastrum"

²⁰ Determinacija i opis pisanih zapisa otkrivenih u istraživanju 1976. - 1984. preuzeta su od J. Šašela i B. Marušića, Arheološki vestnik XXXV, str. 312 i 313.

fažanske keramičke radionice. Ulomak tegule s *f vibi* (sl. 24) pripada žigu (*Pansa*) *f vibi*, kosi položaj slova *F* pokazuje ligaturu – izlazak iz slova *A* koje je uništeno odvajanjem ulomka. Osim teksta, navedeni žig ima iznad slova vezanih u ligaturi plastično izraženu rozetu sa sedam listova. Ulomak žiga (*C*)*lodi Ambro(si)* (sl. 24) karakteriziraju neomeđenost, široka i duboko ispisana slova od kojih su *DI* i *AM* u ligaturi.

Struktura materijala, boja i žigovi pokazuju da su krovovi objekata i vile u uvali Dobrika pokriveni proizvodima iz više tvorničkih postrojenja. Njihova raznolikost isključuje Gaja Lekanija Basa kao vlasnika imanja u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun. Žigovi na tegulama nisu indikatori vlasništva posjeda, nego vlasnika radionice ili tvornice koja je te proizvode pustila u promet. Dok kombinirani pokrov objekata u uvali Dobrika isključuje Lekanijevo vlasništvo²¹, njegovi žigovi govore o ocu, a ne sinu kako se dosad smatralo²², što znači da je vila u uvali Dobrika izgrađena najkasnije u vrijeme Tiberija i Kaligule, odnosno u prvoj polovici I. st. n. Kr.

Privredne djelatnosti – gospodarstvo

Otočje Brijuni od prapovijesti do danas preventivno ovisi o prirodnim resursima, stupnju razvoja korisnika i njihovim dostignućima. Ovaj lanac spaja vrijednosti i načela gospodarenja koje čovjek stoljećima gradi i nadopunjuje novim tehnološkim saznanjima. Vlasnik vile u uvali Dobrika i njegovi potomci unutar objekata i na prostoru uvale Dobrika do rta Peneda te privredne resurse koriste i dopunjuju, ni manje ni više, nego sedam stoljeća. Oni imaju svoju uzlaznu putanju koju sputava unutrašnja netrpeljivost i građanski ratovi, a nemirne prilike i seobe naroda već napredne procese vraćaju na svaštarenje.

U antičko vrijeme zbog mnogoljudnosti moćnih centara i velikog broja legija i ratnika, gospodarstva vezana za poljoprivredu i stočarstvo imaju izuzetan značaj i prođu. Na tom putu od svaštarenja, u republikanskom periodu dolazi se do specijalizirane proizvodnje vina, ulja, meda i ostalog, koju nemirne prilike vraćaju na oblike preživljavanja. Na otočju Brijuni, posebno na dobrima u i oko uvale Dobrika te društvene prilike i privredni procesi imaju reprezentativnog predstavnika u materijalnim ostacima i nalazima. Vidljivo je da je svaštarska proizvodnja vezana za ribarstvo, stočarstvo i poljodjelstvo iz vremena Rimske Republike u

²¹ Da je Lekanije vlasnik vile u uvali Dobrika, za pokrivanje vlastite vile koristio bi proizvode koje proizvodi u svojoj keramičkoj radionici u Fažani smještenoj preko puta otočja Brijuni.

²² A. Starac, *Rimsko vladanje u Istri i Liburniji I*, str. 79.

carskom periodu organizirana na specijaliziranim saznanjima, te se vlasnik posjeda iz široke lepeze djelatnosti opredijelio za proizvodnju vina. Podrum kapaciteta 55.172 l vina, u ukopanim i još toliko u pokretnim dolijama, ukazuje na vrsnog vinogradara i podrumara. Stari zapisi i prikladne površine za uzgoj vinograda otkrivaju da vlasnik vile u uvali Dobrika ima vinograd veličine 100 jugera (20,2 ha). Radi disproporcije količine uroda i mogućnosti prerade grožđa (usko grlo je prostor za vrenje), na 18 m od postojećeg postrojenja vlasnik u sklopu izdvojenog objekta površine 536 m² gradi dodatno postrojenje za preradu grožđa (sl. 7 3).

Iako (dosad) u istraživanju i pisanim zapisima nismo otkrili tko je prvi vlasnik vile rustike u uvali Dobrika i posjeda oko nje, njemu i njegovim nasljednicima, a krajem II. i početkom III. st. n. Kr. Marku Aureliju Justu treba zahvaliti za primarnu proizvodnju i organizaciju vađenja kamena, proizvodnju soli i izradu brodova na otočju Brijuni.

Na sjevernom području uvale Dobrika, na 20 do 50 m od mora, u duljini od 1 km proteže se visok presjek stijene koji kao nijemi svjedok prikazuje početke i dugotrajno vađenje kamena Rimljana na Brijunima. I danas na pojedinim potezima umjetno nastalih stjenovitih poteza vide se tragovi ureza koji nastaju pri kopanju šliceva. Tragovi te tehnike svojstveni su vađenju kamena u vrijeme Rima, dok ostali upućuju na vađenje kamena u tom dugom kamenolomu do XV. stoljeća. S obzirom na klimatske prilike kamen se na otoku Veliki Brijun mogao vaditi tijekom cijele godine, a transport diktira visina mora i vremenske prilike. Obrisi priobalnog pojasa ispred kamenoloma, od neuređenog prostora pokrivenog samoniklim biljem, dobivaju urbani izgled oplemenjen gustim, lijepim grmovima i egzemplarima autohtonog i alohtonog izražaja. Ta ljudska nadgradnja počinje u prvim godinama XX. st. i, ako isključimo asfaltiranje 1969. godine, završava šezdesetih godina prošlog stoljeća. Ovih nekoliko elemenata i nepostojanje konstrukcije utovarnih sadržaja (primarnih gatova), priobalje uvale Dobrika čine još interesantnijim. S druge strane morski žal i dugo, nisko kamenito priobalje upućuju na izvornost i abrazijsko djelovanje mora. Strukturu priobalja na samom početku i kraju nekadašnjeg kamenoloma remeti uski presjek ispunjen šutom – nekorisnim materijalom iz vapnenica. Gledano s mora ili sa zidina Kastruma, taj je prirodni fenomen ambijentalno uklopljen tako da neupućenom oku dočarava prirodno i vječno postojanje. No makijom pokriveni dugi profil stijena kamenoloma i nekoliko kamenih blokova u moru pokazuju da se ovdje vadio kamen do XV. stoljeća.

Radnici koji su vadili i obrađivali kamen u kamenolomu u uvali Dobrika bili

su smješteni u malom objektu (sl. 7 2) udaljenom nekoliko metara od središnje gospodarske vile. Na raspolaganju su imali mali, polukružni bazen za kupanje i vatrište, a veliki prostor služio je za objed i spavanje. Poslije poznatih toponima vezanih za pretpovijesne prilike, Saline su značajan antički toponim koji je nastao zahvaljujući rimskoj proizvodnji i branju soli, a razvija se kroz srednjovjekovnu solanu i ostaje do današnjih dana. Materijalni ostaci rastereta prostora za proizvodnju soli i ostaci navoza otkriveni u najdubljem dijelu uvale Saline pokazuju proizvodnju soli i gradnju brodova. Sol je značajna sirovina u današnjem i antičkom životu čovjeka, te upućuje na dohodovnost i trgovinu. Inače se smatra neophodnim i veoma vrijednim proizvodom, a na antičkom tržištu primarna je tržišna roba koja donosi solidnu zaradu.

S druge strane, ostaci manjeg navoza koji se danas nalazi pod morem upućuju na izgradnju brodova. Drvena građa za izgradnju brodova raste u šumama (*Quercus ilex*) na otoku Veliki Brijun. Uz optimalno vrijeme sječe stabala i obrade građe, dobiveni materijal ima takva svojstva i kvalitetu da u izgradnji veznih elemenata brodova ima kapitalni značaj. Od njega se grade najosnovniji i najvitalniji elementi broda kao što su kobilica, rebra, bitve, kormilo..., a pri gradnji težih brodova ima slučajeva da su neki od njih izgrađeni u potpunosti od *Quercusa ilexa*.

Sve te privredne djelatnosti svoje početke i najveće domete ostvaruju u početnim fazama razvoja imanja; one donose blagostanje koje prate razvojni procesi. Njihovu distribuciju, posebno tekućih proizvoda (vino, med, ulje i dr.), prati ambalaža, u pravilu amfore iz fažanske tvornice Gaja Lekanija Basa koje uz prikaz rimskih itinerara pokazuju mjesta i područja do kojih su stigli proizvodi s područja Istre, a samim time i *insulae Pullariae* (otočje Brijuni). Kasnije, nemirne prilike i nesigurnost žitelja smanjuju obim trgovine i primoravaju vlasnike posjeda na svaštarenje. U tim društvenim i privrednim kretanjima, dogradnjom i prenamjenom prostora vila u uvali Dobrika u dijelu trakta sjeverno od postrojenja za preradu grožđa nastaje postrojenje za preradu maslina (sl. 11). U tim vremenskim prilikama izostaje smisao zarade i svi privredni resursi prilagođeni su potrebama svekolikog života i plaćanju prema zakonu i proglasima reguliranim davanjima.

Istraživanje 1976. - 1984. godine

Da bismo mogli govoriti o situaciji na terenu i istraživanju moramo se podsjetiti na neprohodnu makiju koju spominje A. Gnirs početkom dvadesetog stoljeća. Tijekom godina makijom pokriveno područje nadvisuje šuma *Quercusa ilexa* te zajedno predstavljaju neprohodno područje. Na tom području uski iskop širine

južnih vratiju podsjeća na rad A. Gnirsa. M. Mirabella Roberti u jugoistočnom kutu Kastruma krči makiju na površini od 50 m². Otkriva nekoliko niskih zidova i iskopava polukružni prostor u kutu bedema²³ do žive stijene, ukupne površine 5 m². Te prostore 1952. godine prof. Š. Mlakar proširuje za 100 m² i otkriva nekoliko zidova između kojih nalazi, *in situ*, nekoliko dijelova preše. Stotinu metara prema sjeverozapadu 1956./57. izgrađena je vila Brionka, a prostor obavijen makijom postaje sastavnim dijelom njezina parka. Unutar tog prostora probijaju se i nastaju brojne staze i puteljci, a za potrebe opskrbe vile (hrana piće, prtljaga i dr.) gradi kolni prilaz koji od Salina vijuga područjem areala i završava manjim platoom. Nekoliko godina kasnije prilazni put i plato su asfaltirani. Visinska disproporcija do pomoćnog ulaza u vilu premoštena je stepeništem, manjom rampom i vijugavom stazom. Godine 1973. A. Vitasović organizira uklanjanje makije i zaštitu zidova na prostoru kojega su istraživali njegovi prethodnici²⁴ te u tri navrata do 1975. sanira i zaštićuje krunište lijevo i desno od jugoistočnog kuta bedema ukupne dužine 70 m. Tom se prigodom, uz dijelove bedema, iz guste makije ukazalo oko 200 m² arheološke površine koju su istražili M. Mirabella Roberti i Š. Mlakar. Konzervacijom zidova i čišćenjem bližeg okoliša, unutar Kastruma, u gustoj makiji stvoren je prostor koji je Josip Broz Tito često koristio i obilazio. Godine 1976. Titu su prikazani materijalni nalazi otkriveni u zaštitnim radovima 1973. s vizijom zaštite i valorizacije područja Kastruma. Tada je Tito predložio istraživanje kompletnog područja uz pomoć starih labinskih rudara i pojačane inženjerijske jedinice koja je u to vrijeme radila na Brijunima. Nakon nekoliko dana počelo je krčenje makije i čišćenje prostora za izradu geodetskog snimka (sl. 25). Nakon izrade geodetskog snimka počelo je istraživanje, najprije uz vilu "Brionku" gdje je otkriven sjeverni bedem koji je omogućio izradu novog kolnog prilaza do pomoćnog ulaza vile Brionke izvan zidina lokaliteta.

U obradi najstarijeg rimskog objekta na otoku Veliki Brijun izdvojeno je i kratko prikazano istraživanje prostora i sadržaja najstarije vile. Kada govorimo o istraživanju rimske vile iz I. st. i njoj pripadajućim objektima moramo se podsjetiti da su njeni materijalni ostaci otkriveni u dubljim kulturnim slojevima²⁵ burnog i dugog života na području poznatom pod nazivom lokalitet Bizantinski kastrum. Iz šume arhitektura koje naliježu jedna na drugu, najviše 15 uz južni bedem i 3 do 5 na ostaloj površini lokaliteta, isključeni su elementi koji govore o objektima

²³ Današnja saznanja pokazuju rimsku polukružnu kulu na koju se u VI. st. n. Kr. naslonio bedem.

²⁴ Mario Mirabella Roberti 1936. te Štefan Mlakar i Boris Bačić 1952.

²⁵ Pojedini dijelovi rimskih zidova sežu do površinskih slojeva i čest su oslonac kasnije nastalih objekata i sadržaja.

Sl. 25 Fotografija označava izgled terena ispod kojeg je otkrivena rimska vila iz I. st. n. Kr., odnosno dio Kastruma pripremljen za snimanje nakon otklanjanja visoke vegetacije i guste makije

i arhitekturi koja je dokumentirana i demontirana radi dubine istraživanja. Tu su i dijelovi arhitekture koja je ispod razine mora i pokrivena arhitektura zbog prezentacije razine podne površine u prostoru i vremenu nastanka. Svemu tomu pridodaje se svakodnevni rad, u prosjeku 70 izvršitelja od 7 do 19 sati uključujući subotu i nedjelju, punih osam godina. Njihov boravak i rad na lokalitetu ne čini samo istraživanje i otkrivanje povijesnih i materijalnih vrijednosti lokaliteta Bizantinski kastrum, već i priče nekoliko tisuća mladića koji su krampom, lopatom, tačkama, sitom i drugim pomagalicama uz najmanje šestomjesečni rad, ispisali privatne zgrade i društvena zbivanja radeći na Brijunima. I ovom prilikom imena, atmosfera i entuzijazam mladića koji su danas u petoj dekadi života ostaju podsjetnikom obveze da se njihov rad i učešće u otkrivanju ulomaka, predmeta, arhitektonskih cjelina i elemenata sveobuhvatnije obradi.

Već je iz naslova vidljivo da je istraživanje u uvali Dobrika trajalo osam godina, iako su svi sadržaji antičke vile otkriveni do 1981. godine. Tek po završetku istraživačkih radova zaključen je tlocrt antičke vile i objekata u njezinoj bližoj okolini. Što se tiče antičkih objekata, unutar današnjeg lokaliteta Bizantinski kastrum oni su točno locirani uz rasterete koji su sačuvani (sl. 13). Jedino zbog visine mora te vrijednije arhitekture i sadržaja nije istražen dio najstarije rimske vile uz more²⁶. Uz te antičke objekte u neposrednoj blizini lokaliteta Bizantinski kastrum nalazi se nekoliko grobova i zid koji po Š. Mlakaru krije manji crkveni objekt i mjesto počivanja stanovnika vile rustike u uvali Dobrika do V. st. S druge strane, nalaz zavjetnog spomenika božici Flori na toj poziciji upućuje na običaje i kultne vrijednosti.

Prilikom istraživanja, pripadnost otkrivenih ostataka zidova antičkoj gradnji bila je toliko uočljiva, da su elementi obrade i način gradnje sami za sebe govorili: "Ja sam rimski". Šalu na stranu, zidno tkivo antičkih objekata u uvali Dobrika čini kvalitetno obrađen kamen zidak bez primjene špice, složen u horizontalnim nizovima što nas podsjeća na najkvalitetnije fasade opekastog rastereta. Obrada kamena, sastav veziva i rasteret fasadnih ploha, ne samo na tom objektu već i na ostalim vilama na otoku Veliki Brijun, mogu se smatrati tipičnom i identičnom gradnjom koju od objekta do objekta remeti tonacija veznog tkiva. Dok su ti materijalni ostaci školski primjer prepoznavanja rimske arhitekture i zaključnica prostorija, materijalni nalazi iznad podnih površina govore o vremenskom rasponu od nekoliko stoljeća i korištenju tih prostora u kasnijim fazama života naselja. U stručnom smislu, najizdašniji materijalni nalazi su svakako ulomci i predmeti otkriveni u donjim dijelovima dolija, gdje u lepezi raznolikih oblika, najmlađi materijal pokazuje vrijeme reorganizacije podrumskog prostora. Ostali materijalni nalazi zbog korištenja prostora u kasnijim su dekadama razvoja naselja višekratno mijenjali pozicije i daleko manje svjedoče o vremenu korištenja, a više o strukturalnim, grupacijskim i dekorativnim izražajima. Oni bez obzira na mjesto i sloj nalaza, strukturom, oblikom i dekorativnim elementima pokazuju vrijeme nastanka. Radi stoljetnih devastacija na površinskim ostacima antičkih objekata u uvali Dobrika, za skidanje tog materijala do prvog kulturnog sloja koristi se tehnika, a zatim slijedi ručno istraživanje ljuštenjem i praćenjem kulturnih slojeva od kojih neki sežu do dubine od 7,95 m.

²⁶ Razina poda najstarije rimske vile danas je u razini mora. Zbog dizanja morske vode za vrijeme plime i triju u potpunosti sačuvanih sklopova (dva vino i jedan masline) postrojenja iz IX./X. st. područje ispod postrojenja visine 1,8 m nije istraživano.

Iz otkrivenih i navedenih materijalnih ostataka na terenu i nalaza tijekom istraživačkih radova na lokalitetu Bizantinski kastrum dobiveno je toliko podataka da se u potpunosti mogu rekonstruirati privredne, društvene i duhovne prilike uključujući zagrobni život antičkih stanovnika koji žive i djeluju na posjedu rimske vile u uvali Dobrika.

Zaključak

Obim antičkih vila u uvali Dobrika i materijalni nalazi otkriveni u istraživanju od 1976. – 1984. godine snagom argumenata mijenjaju sliku o antičkim Brijunima. Veličina, sadržaji i raskoš ladanjskog dvorca na tri terase u uvali Verige već stotinu godina plijene poglede gostiju i posjetitelja i tek u drugoj dekadi prošlog stoljeća u vili rustici u uvali Dobrika dobivaju nijemog pratitelja. Njenim oživljavanjem dolazimo do najstarije rimske vile na Brijunima koju materijalni nalazi i društvene prilike datiraju u drugu polovicu II. st. pr. Kr. do prve četvrtine I. st. pr. Kr., odnosno od godine 129. do 79. pr. Kr. Iako objekt nije u potpunosti istražen, materijalni ostaci i nalazi osim datacije pokazuju raznolika djelovanja i potrebe vlasnika. Životne potrebe korisnika vile određuju privredni resursi (plodna zemlja, životinjski svijet i more) koji diktiraju razvoj zemljoradnje, stočarstva i ribarstva. Ta antička enklava, organizirana za brijunske prilike srazmjerno daleko od nekadašnjih gradinskih naselja, živi do građanskog rata između Antonija i Oktavijana kada je u nemirnim prilikama razorena.

U prvoj polovici I. st. n. Kr. iznad ove vile i izvan nje prema istoku i sjeveru gradi se velika rimska vila dimenzija 51 x 58,70 m. Sadržaji vile smješteni su iza tri trakta peristila koji obavija središnje dvorište dok četvrti pravac prema moru zatvara kolonada koja na visini visokog prizemlja spaja zapadnu fasadu objekta. Već je iz navedenog vidljivo da zapadnu fasadu čini s obje strane arhitektura visoke prizemnice s kosinama krovništa na dvije vode. Unutrašnje kosine krovništa u visini okapnice povezuje niz arhitravnih greda koje nose stupovi s baznom osnovom u visini početka arhitekture visokog prizemlja. Krajnja vizura iza zapadne fasade završava katnim sadržajima koje čini izdignuće prostora postrojenja i prostora iznad podruma i staje. Raspored prostorija i sadržaja pokazuje da se uveliko poštuju i koriste savjeti Vitruvija, podrumski prostori su na sjevernoj strani, staja i stambeni prostori na južnoj strani, te odnosi veličina, komunikacije i druge preporuke. Svi ti elementi iskorišteni su za izgradnju središnjeg gospodarskog objekta u kojemu dominiraju prostori postrojenja za preradu grožđa, vrenje mošta i podrumski prostori. Dva objekta uz središnji i nekoliko objekata i sadržaja pokazuju na daleko

složenije gospodarstvo od ranije prikazanog. Naime, manji izdvojeni objekt s većim stambenim prostorom, ognjištem i malom kupaonicom ukazuje na prostor u kojemu obitava najamna ili robovska radna snaga koja je, po svemu sudeći, radila u obližnjem kamenolomu (sl. 7 2). Drugi objekt (sl. 7 3 i Sl. 9) u neposrednoj blizini još je interesantniji, ne zbog veličine i fino obrađenih arhitektonskih elemenata, već zbog još jednog postrojenja za preradu grožđa. Ovo dodatno postrojenje s prostorom za vrenje mošta remeti antička saznanja, jer nepobitnih 18 m dijeli dva identična – isto funkcionalna postrojenja jedan od drugoga. Arhitektonski ostaci nešto kompliciranijeg postrojenja na kojemu radi veći broj izvršitelja i nepostojanje ostalih sadržaja vile rustike svjedoče o sestrinskom objektu. Vrijeme prerade i vrenja mošta prati proces prerade u središnjem objektu, odnosno vremenski uvjeti i tempo berbe grožđa. U stvari, u organiziranoj proizvodnji vina najčešće je usko grlo prostor za vrenje mošta. Iz priloženog je vidljivo da je vlasnik vile rustike u uvali Dobrika na Brijunima podcijenio prinose osnovnih i novih nasada, što potvrđuje neodgovarajući kapacitet prostora za vrenje mošta u odnosu na mogućnosti podrumskih prostora od kojih je najveće moglo uskladištiti 55.172 litre vina u poluukopanim dolijama i još toliko u nadzemnim recipijentima. Očito je da je kapacitet prostora za vrenje došao u disproporciju s količinom i tijekom proizvodnje, te je iz tog razloga vlasnik morao izgraditi novi objekt s dodatnim postrojenjem da bi zatvorio proces branja i prerade grožđa. Centralno grijanje, veliki stambeni prostori, kupaonica, brojni podrumski prostori i velika staja svjedoče o sposobnom poduzetniku koji u vrijeme Augustovog mira uz osnovnu proizvodnju vina, valorizira prirodne resurse vađenjem i prodajom kamena u 1 km dugačkom kamenolomu, proizvodnju i berbu soli i gradnju manjih brodova. Sve ove djelatnosti odvijaju se unutar posjeda koji zajedno s otokom Madona (Gospin, Pusti) i Vrsar (Orzera – Medvjedica) (48 jugera) ima površinu od cca 788 jugera odnosno 198,5 hektara.

Dogradnja prostora i postrojenja za preradu maslina unutar i izvan sjevernog trakta vile može se datirati u kraj II. ili početak III. stoljeća. Njega vezujemo za manje stabilne prilike u carstvu i Marka Aurelija Justa koji na žrtveniku uz zavjet božici Flori svojim imenom potvrđuje vlasništvo nad vilom i posjedom u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun. Odvojenost od kopna produljuje prosperitet posjeda te vlasnik imanja uzima u zakup keramičku radionicu u Fažani. Naime, poslije smrti posljednjeg potomka Gaja Lekanija Basa 78. g. radionica postaje carski posjed što potvrđuju dvostruko žigovanje. U početku, zbog neriješenih odnosa javlja se Lekanijeva i carska oznaka, zatim oznaka *PAC* i carska koje zamjenjuju žigovi zakupca, odnosno nestaju oznake carskog posjeda i javlja se žig Marka Aurelija Justa.

Sl. 26 Pogled na lokalitet Bizantski kastrum nakon izvršenog istraživanja i zaštite

Arhitektonska kompozicija raskošnog ladanjskog dvorca u uvali Verige svojim ritmom i sadržajima svjedoči o kombinaciji urbanih i ruralnih izražaja i puno jedno stoljeće nosi pečat rimskih društvenih i privrednih kretanja na otočju i šire. Jedan sasvim nepoznat objekt i prostor po istraživanju dokazao je da su antički Brijuni (*Urssaria* kasnije *Pularia*) bili vlasništvo sedam posjednika, a ne kao što smo dugo mislili i tvrdili vlasništvo vlasnika vile u uvali Verige. Imanje u uvali Dobrika moglo je zadovoljiti daleko veće potrebe od 42 porodice odnosno 148 osoba koje smo mi prema strogim kriterijima za djelovanje ovog imanja mogli uvrstiti. Kao i svako imanje, tako i sklop ovog imanja, ima razdoblja prosperiteta i stagnacije i to u burnom i dugom razdoblju od 129./79. pr. Kr. do 476. godine n. Kr. U odnosu na druge antičke objekte na Brijunima i šire, vila rustika i sestrinski objekti u jugoistočnom kutu lokaliteta Bizantinski kastrum (sl. 26), iako ne pod dominacijom Rima, pokazuju intaktnost oblika i sadržaja i poslije završetka Bizantsko-gotskog rata 539. godine. Može se reći da se na prostoru vile rustike i unutar nje uz gradnje i prenamjene živi i djeluje od II. st. pr. Kr. do VIII. stoljeća, a neki prostori uz prekompoziciju, kao što je prostor vinskog podruma, do 1348. godine kada ovo područje napušta svećenstvo, a stanovništvo svoje obitavalište pronalazi i gradi na istočnoj obali otoka Veliki Brijun.

LITERATURA

- BEGOVIĆ DVORŽAK, VLASTA, *Rezidencijalni kompleks u uvali Verige na Brijunima*, *Histria Antiqua* 1 (1995): 47-53.
- BEGOVIĆ DVORŽAK, VLASTA, *Podrijetlo građevinskog kamenja kao i tehnika gradnje na rezidencijalnom kompleksu u uvali Verige na Brijunima*, *Histria Antiqua* 3 (1997): 117-190.
- BEZECKY, TAMAS, *The Laecanius amphore stamps and the vilas of Brioni*, Wien 1998.
- GNIRS, ANTON, *Römische Wasserversorgungsanlagen im südlichen Istrien*, *Jahresbericht der k.u.k. Marine-Unterrealschule in Pola 1900 - 1901*, (1901): 1-29.
- GNIRS, ANTON, *Forschungen im südlichen Istrien*, *JAHRESHEFTE IX*, (1906): 25-48.
- GNIRS, ANTON, Gnirs, *Forschungen über antiken Villenbau in Südistrien*, *JAHRESHEFTE XVIII*, (1915): 99-163.
- GNIRS, ANTON, *Der grosste Wasserbehälter lag der Nordspitze des Elandes und zeigte folgendelchte*, *JAHRESHEFTE XXVII*, (1924): 138-147.
- JURKIĆ GIRARDI, VESNA, *Građevinski kontinuitet rimskih gospodarskih vila*, *Histria Historica* 4/2, (1981): 70-105.
- MLAKAR, ŠTEFAN, *Arhipelag Brioni*, *Istarski Mozaik*, Pula 1965.
- MLAKAR, ŠTEFAN, *Muzejsko konzervatorski radovi na otočju Brioni*, *Muzeji* 11-12, (1956. - 57.): 12-42.
- MLAKAR, ŠTEFAN, *Antička Pula*, *Kulturno-povijesni spomenici Istre II*, Pula 1958.
- MLAKAR, ŠTEFAN, *Istra u antici*, *Kulturno-povijesni spomenici Istre IV*, Pula 1962.
- MLAKAR, ŠTEFAN, *Brioni*, Pula 1971.
- MLAKAR, ŠTEFAN, *Fortifikacijska arhitektura na otoku Brioni "Bizantinski kastrum"*, *Histria archaeologica* 6-7 Pula 1976.
- MATIJAŠIĆ, ROBERT, *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium*, *Latina et Greca*, Zagreb 1988.
- STARAC, ALKA, *Carski posjedi u Istriji*, *Opuscula archaeologica* 18 (1994) 133-145.
- STARAC, ALKA, *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji*, *Monografije i katalozi* 10/1, Pula 1999.
- SUIĆ, MATE, *Antički grad na Jadranu*, Zagreb 1976.
- ŠAŠEL JARO i MARUŠIĆ BRANKO, *Štirideset rimskih natpisov iz Istre*, *Arheološki vestnik* XXXV (1984): 295-336.
- VITASOVIĆ, ANTON, *Objekti i kultura kultnog i zagrobnog života otočja Brijuni*, *Histria archaeologica* 32/2001, (2003): 55-108.
- ZANINOVIĆ, MARIN, *Sol u antici naše obale*, *Zbornik Akademije nauka Bosne i Hercegovine*, (1991): 255-264.
- Izveštaji, zapisnici i dokumentacija Odjela kulturno-povijesne baštine JU NP Brijuni.
- JAHRESHEFTE= Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien.

SAŽETAK

ANTIČKI OBJEKTI U UVALI DOBRIKA NA OTOKU VELIKI BRIJUN

Anton VITASOVIĆ

Obim antičkih vila u uvali Dobrika i materijalni nalazi otkriveni u istraživanju od 1976. – 1984. godine snagom argumenata mijenjaju sliku o antičkim Brijunima. Veličina, sadržaji i raskoš ladanjskog dvorca na tri terase u uvali Verige već stotinu godina plijene poglede gostiju i posjetitelja i tek u drugoj dekadi prošlog stoljeća u vili rustici u uvali Dobrika dobivaju nijemog pratitelja. Njenim oživljavanjem dolazimo do najstarije rimske vile na Brijunima koju materijalni nalazi i društvene prilike datiraju u drugu polovicu II. st. pr. Kr. do prve četvrtine I. st. pr. Kr., odnosno od godine 129. do 79. pr. Kr. Iako objekt nije u potpunosti istražen, materijalni ostaci i nalazi osim datacije pokazuju raznolika djelovanja i potrebe vlasnika. Životne potrebe korisnika vile određuju privredni resursi (plodna zemlja, životinjski svijet i more) koji diktiraju razvoj zemljoradnje, stočarstva i ribarstva. Ta antička enklava, organizirana za brijunske prilike srazmjerno daleko od nekadašnjih gradinskih naselja, živi do građanskog rata između Antonija i Oktavijana kada je u nemirnim prilikama razorena.

U prvoj polovici I. st. n. Kr. iznad ove vile i izvan nje prema istoku i sjeveru gradi se velika rimska vila dimenzija 51 x 58,70 m. Sadržaji vile smješteni su iza tri trakta peristila koji obavlja središnje dvorište dok četvrti pravac prema moru zatvara kolonada koja na visini visokog prizemlja spaja zapadnu fasadu objekta. Već je iz navedenog vidljivo da zapadnu fasadu čini s obje strane arhitektura visoke prizemnice s kosinama krovišta na dvije vode. Unutrašnje kosine krovišta u visini okapnice povezuje niz arhitravnih greda koje nose stupovi s baznom osnovom u visini početka arhitekture visokog prizemlja. Krajnja vizura iza zapadne fasade završava katnim sadržajima koje čini izdignuće prostora postrojenja i prostora iznad podruma i staje. Raspored prostorija i sadržaja pokazuje da se uveliko poštuju i koriste savjeti Vitruvija, podrumski prostori su na sjevernoj strani, staja i stambeni prostori na južnoj strani, te odnosi veličina, komunikacije i druge preporuke. Svi ti elementi iskorišteni su za izgradnju središnjeg gospodarskog objekta u kojemu dominiraju prostori postrojenja za preradu grožđa, vrenje mošta i podrumski prostori. Dva objekta uz središnji i nekoliko objekata i sadržaja pokazuju na daleko složenije gospodarstvo od ranije prikazanog. Naime, manji izdvojeni objekt s većim stambenim prostorom, ognjištem i malom kupaonicom ukazuje na prostor u kojemu obitava najamna ili robovska radna snaga koja je, po svemu sudeći, radila u obližnjem kamenolomu (sl. 7 2). Drugi objekt (sl. 7 3 i sl. 9) u neposrednoj blizini još je interesantniji, ne zbog veličine

i fino obrađenih arhitektonskih elemenata, već zbog još jednog postrojenja za preradu grožđa. Ovo dodatno postrojenje s prostorom za vrenje mošta remeti antička saznanja, jer nepobitnih 18 m dijeli dva identična – isto funkcionalna postrojenja jedan od drugoga. Arhitektonski ostaci nešto kompliciranijeg postrojenja na kojemu radi veći broj izvršitelja i nepostojanje ostalih sadržaja vile rustike svjedoče o sestriškom objektu. Vrijeme prerade i vrenja mošta prati proces prerade u središnjem objektu, odnosno vremenski uvjeti i tempo berbe grožđa. U stvari, u organiziranoj proizvodnji vina najčešće je usko grlo prostor za vrenje mošta. Iz priloženog je vidljivo da je vlasnik vile rustike u uvali Dobrika na Brijunima podcijenio prinose osnovnih i novih nasada, što potvrđuje neodgovarajući kapacitet prostora za vrenje mošta u odnosu na mogućnosti podrumskih prostora od kojih je najveće moglo uskladištiti 55.172 litre vina u poluukopanim dolijama i još toliko u nadzemnim recipijentima. Očito je da je kapacitet prostora za vrenje došao u disproporciju s količinom i tijekom proizvodnje, te je iz tog razloga vlasnik morao izgraditi novi objekt s dodatnim postrojenjem da bi zatvorio proces branja i prerade grožđa. Centralno grijanje, veliki stambeni prostori, kupaonica, brojni podrumski prostori i velika staja svjedoče o sposobnom poduzetniku koji u vrijeme Augustova mira uz osnovnu proizvodnju vina, valorizira prirodne resurse vađenjem i prodajom kamena u 1 km dugačkom kamenolomu, proizvodnju i berbu soli i gradnju manjih brodova. Sve ove djelatnosti odvijaju se unutar posjeda koji zajedno s otokom Madona (Gospin, Pusti) i Vrsar (Orzera – Medvedjica) (48 jugera) ima površinu od cca 788 jugera odnosno 198,5 hektara.

Dogradnja prostora i postrojenja za preradu maslina unutar i izvan sjevernog trakta vile može se datirati u kraj II. ili početak III. stoljeća. Njega vezujemo za manje stabilne prilike u carstvu i Marka Aurelija Justa koji na žrtveniku uz zavjet božici Flori svojim imenom potvrđuje vlasništvo nad vilom i posjedom u uvali Dobrika na otoku Veliki Brijun. Odvojenost od kopna produljuje prosperitet posjeda te vlasnik imanja uzima u zakup keramičku radionicu u Fažani. Naime, poslije smrti posljednjeg potomka Gaja Lekanija Basa 78. g. radionica postaje carski posjed što potvrđuju dvostruko žigovanje. U početku, zbog neriješenih odnosa javlja se Lekanijeva i carska oznaka, zatim oznaka *PAC* i carska koje zamjenjuju žigovi zakupca, odnosno nestaju oznake carskog posjeda i javlja se žig Marka Aurelija Justa.

Arhitektonska kompozicija raskošnog ladanjskog dvorca u uvali Verige svojim ritmom i sadržajima svjedoči o kombinaciji urbanih i ruralnih izražaja i puno jedno stoljeće nosi pečat rimskih društvenih i privrednih kretanja na otočju i šire. Jedan sasvim nepoznat objekt i prostor po istraživanju dokazao je da su antički Brijuni (*Urssaria* kasnije *Pularia*) bili vlasništvo sedam posjednika, a ne kao što smo dugo mislili i tvrdili vlasništvo vlasnika vile u uvali Verige. Imanje u uvali Dobrika moglo je zadovoljiti daleko veće potrebe od 42 porodice odnosno 148 osoba koje smo mi prema strogim kriterijima za djelovanje ovog imanja mogli uvrstiti. Kao i svako imanje, tako i sklop ovog imanja,

ima razdoblja prosperiteta i stagnacije i to u burnom i dugom razdoblju od 129./79. pr. Kr. do 476. godine n. Kr. U odnosu na druge antičke objekte na Brijunima i šire, vila rustika i sestrinski objekti u jugoistočnom kutu lokaliteta Bizantinski kastrum (Sl. 26), iako ne pod dominacijom Rima, pokazuju intaktnost oblika i sadržaja i poslije završetka Bizantsko-gotskog rata 539. godine. Može se reći da se na prostoru vile rustike i unutar nje uz gradnje i prenamjene živi i djeluje od II. st. pr. Kr. do VIII. stoljeća, a neki prostori uz prekompoziciju, kao što je prostor vinskog podruma, do 1348. godine kada ovo područje napušta svećenstvo, a stanovništvo svoje obitavalište pronalazi i gradi na istočnoj obali otoka Veliki Brijun.

SUMMARY

ANTIQUÉ FACILITIES IN DOBRIKA COVE ON THE ISLAND OF VELIKI BRIJUN

Anton VITASOVIĆ

The power of argument deriving from the proportions of the antique villas in Dobrika Cove and the material finds recovered in the course of the research in the period between 1976 and 1984 changes the picture of antique Brijuni. The size, the content, and the luxury of the *villa rustica* built on three terraces in Verige Bay have been attracting the attention of guests and visitors for a hundred years. It was only in the second half of the last century that they acquired a silent companion, that is, the *villa rustica* in Dobrika cove, whose revival has brought to light the oldest Roman villa present on the islands of Brijuni. The material remains and social circumstances date the villa back to the period between the second half of the 2nd century BC and the first quarter of the 1st century BC, that is, to the period between 129 and 79 BC. Even though the facility has not been fully researched, the material remains and finds offer an insight not only into dating but also into the owners' various activities and needs. The life necessities of the people who occupied the villa were determined by the economic resources (fertile land, animals and the sea) which dictated the development of agriculture, live stock breeding and fishery. This antique enclave, which is relatively distant from any hill forts, lived until the time of the civil war between Anthony and Octavian, when it was destroyed.

In the first half of the 1st century AD, a big Roman villa, 51 meters x 58.7 meters in size, was built above, to the east and to the north of the abovementioned villa. The facilities are situated behind the three tracts of the peristyle that wind the courtyard, while the fourth, sea-oriented side, is closed by a colonnade. The colonnade connects to the western facade of the facility at the raised ground floor height. The above mentioned

is sufficient for the reader to conclude that the western facade is formed, on both sides, by a raised ground floor building with a double-slope roof. The inside slopes of the roof construction, at the dripping edge level, are connected by a series of architraves posed on the pillars whose bases are situated at the bottom of the raised ground floor. Behind the western façade are rooms constituted by an elevation of the area reserved for machinery as well as the space above the cellar and the stable. The arrangement of the rooms indicates great respect for Vitruvius' advice – the cellar area is situated to the north, while the stables and the residential area are to the south; recommendations regarding the relations of the sizes, communication, and other recommendations were also implemented. All these elements were used in the construction of the central economic facility where the predominant position is assigned to the grape processing units, must fermentation facilities, and cellar areas. The presence of two facilities next to the central one, and of several other facilities, indicate that the estate was far more complex than was previously believed. Specifically, a smaller dislocated facility with a rather large residential area, a fireplace and a small bathroom, seems to have been the residence of wage labourers or slaves who, by all appearances, worked at the nearby quarry (fig. 7 2). The other facility (fig. 7 3 and fig. 9), situated in the immediate vicinity, is even more interesting, not so much for its size and finely worked architectural elements, but more for the presence of yet another grape processing unit. This additional unit, which includes a must fermentation area, steps out of the antique patterns due to the fact that there are two identical facilities designed for the same purpose that are situated at the distance of the incontestable 18 meters. The architectural remains of a somewhat more complex production facility, a working place of a large number of workers, as well as the absence of other functional areas typical of a *villa rustica*, testify to the presence of twin buildings. The timing of the must processing and fermentation was aligned with the processing that took place in the main facility, that is, with the weather conditions and the pace of the grape harvest. In fact, with the organized production of wine, the must fermentation area is the bottleneck of the production process. All the arguments speak in favour of the fact that the owner of the *villa rustica* in Dobrika Cove on the islands of Brijuni underestimated the yield of the main vines as well as new ones. This becomes clear when one considers the inadequate capacity of the must fermentation area in relation to the capacities of the cellar areas, which could have held 55,172 litres of wine in the semi-buried *dolia*, and as much in other recipients above ground. It is evident that, with time, the capacity of the must fermentation area became inadequate for the quantity and the course of the production. For that reason, the owner had to build a new facility with an additional processing unit in order to meet the grape harvesting and processing needs. Central heating, large residential spaces, a bathroom, numerous cellar areas and a big stable testify that the owner was a capable entrepreneur, who, at the time of Augustan peace, in addition to wine production as the main activity, he began to use other natural resources, namely, he extracted and sold stone

from a one kilometre long quarry, as well as extracted and produced salt and constructed small ships. All those activities took place inside an estate which, alongside the islands of Madona (Gospin, Pusti) and Vrsar (Orzera – Medvjedica) (48 iugers), covers the surface of approximately 788 iugers, that is, 19,805 hectares.

The annexes and facilities for processing olives built inside and outside the north tract of the villa can be dated to the period between the end of the 2nd century and the beginning of the 3rd century AD. This period is associated with less stable circumstances in the empire and with *Marcus Aurelius Justus*. His name is present on the altar alongside the votive inscription to goddess Flora, which confirms that he was the owner of the villa and the estate in Dobrika Cove on the island of Veliki Brijun. The distance from land prolonged the prosperity of the estate, and so the owner leased a ceramic workshop in Fažana. Namely, in the year 78 AD, after the last descendant of *Caius Laecanius Bassus* died, the workshop became an imperial property, which is attested by double stamping. At first both the Laecanii's and the imperial stamps were present, because of the unresolved relationships. Later, only the *PAC* stamp and the imperial stamp appeared, and then they were substituted by the lease holders' stamps, that is, the imperial property stamp disappeared and the stamp of *Marcus Aurelius Justus* appeared.

The rhythm and the content of the architectural composition of the luxurious rustic villa in Verige Bay bear testimony to a combination of urban and rural architectural aspects. The villa bears a century long stamp of Roman social and economic trends present both on the Brijuni islands and in the broader area. The research into a completely unknown facility and area showed that the antique Brijuni (*Ursaria*, later *Pularia*) had had seven owners, and that it had not, as had been believed and argued for a long time, been the property of a sole owner, the one who owned the villa in Verige Bay. The estate situated in Dobrika Cove could have satisfied the needs far greater than those of 42 families, that is, of 148 people, as we previously speculated on the basis of strict criteria regarding the functioning of the estate. As is the case with all estates, this one too had its moments of prosperity and stagnation in the long and tumultuous period between the years 129/79 BC and the year 476 AD. When compared to other antique buildings present on the islands of Brijuni and beyond, the *villa rustica* with its twin buildings situated in the south-eastern corner of the Byzantine *castrum* locality (fig. 26), even though not under Roman dominance, show intactness of shape and use even in the period following the end of the Byzantine-Gothic war in the year 539 AD. It can be said that people lived and worked in the area of the *villa rustica* and the villa, reconstructing and converting them as necessary, from the 2nd century BC to the 8th century AD, and, in some areas that were reconstructed, such as the wine cellar area, even as far as the year 1348, when clergy left the area while the lay people started to build homes on the eastern coast of the island of Veliki Brijun.